

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Συνωμοσιολογία και αντιμεταναστευτικός λόγος: Οι περιπτώσεις της Ελληνικής Λύσης, των
Σπαρτιατών και της Νίκης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΒΛΑΜΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

A.M, 1123M027

ΑΘΗΝΑ, 2025

Διμελής επιτροπή

Βασιλική Γεωργιάδου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Σοφία Τυπάλδου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βλάμης Κωνσταντίνος, 2025 All rights reserved.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	1
Εισαγωγή.....	2
Μεθοδολογία της έρευνας.....	3
Η άκρα δεξιά.....	6
Θεωρίες συνωμοσίας.....	17
Τα κόμματα της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα.....	21
Η Ελληνική Λύση.....	21
Η Νίκη.....	23
Οι Σπαρτιάτες.....	24
Τα προγράμματα των κομμάτων.....	26
Το πρόγραμμα της Ελληνικής Λύσης.....	26
Το πρόγραμμα της Νίκης.....	29
Το πρόγραμμα των Σπαρτιατών.....	28
Δελτία τύπου.....	28
Λόγοι αρχηγών πολιτικών.....	30

Λόγος Κυριάκου Βελόπουλου στην Συνεδρίαση ΟΓ', 18 Δεκεμβρίου 2023.....	30
Λόγος Βασίλη Στίγκα στην Συνεδρίαση ΟΓ', 18 Δεκεμβρίου 2023.....	31
Λόγος Δημήτρη Νατσιού στην Συνεδρίαση ΟΔ', 19 Δεκεμβρίου 2023.....	33
Ανάλυση δεδομένων.....	36
Συμπεράσματα.....	40
Παράρτημα.....	42
Πηγές.....	56
Βιβλιογραφία.....	56
Πίνακες	
Πίνακας 1.....	37
Πίνακας 2.....	38
Πίνακας 3.....	39

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολείται με τον συνωμοσιολογικό αντιμεταναστευτικό λόγο των τριών κομμάτων της άκρας δεξιάς που εκπροσωπούνται στην Βουλή των Ελλήνων μετά της εκλογές του Ιουνίου του 2023, την Ελληνική Λύση, τους Σπαρτιάτες και τη Νίκη. Οι πηγές που χρησιμοποιούνται είναι τα δελτία τύπου των κομμάτων, τα προγράμματα και οι θέσεις τους και, τέλος, λόγοι που έχουν εκφωνήσει οι αρχηγοί τους στην Βουλή των Ελλήνων σχετικά με το μεταναστευτικό ζήτημα. Διερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους συγκροτείται ο συνωμοσιολογικός αντιμεταναστευτικός λόγος αυτών των κομμάτων καθώς και αν υπάρχει σχέση μεταξύ της έντασης του συνωμοσιολογικού λόγου και των (πραγματικών ή επινοημένων) αιτιών και συνεπειών της μετανάστευσης που εντοπίζονται στον λόγο αυτών των τριών κομμάτων. Ένα τελευταίο ζήτημα που απασχολεί την εργασία είναι η ύπαρξη διαφορών στον συνωμοσιολογικό λόγο μεταξύ διαφορετικών τύπων κομμάτων της άκρας δεξιάς. Για την πραγμάτευση του θέματος γίνεται μια εισαγωγή σε ορισμένες κρίσιμες έννοιες, αυτές της άκρας δεξιάς, του λαϊκισμού και των θεωριών συνωμοσίας. Έπειτα γίνεται μια σύντομη αναφορά στην πορεία των τριών κομμάτων και ύστερα αναλύονται τα προγράμματά τους, τα δελτία τύπου και οι λόγοι των αρχηγών τους. Κεντρική στην κωδικοποίηση των πηγών είναι η διάκριση μεταξύ βαθμών υπαινικτικότητας του συνωμοσιολογικού λόγου. Ερευνάται η πιθανή εμφάνιση μοτίβων μεταξύ της έντασης του συνωμοσιολογικού λόγου και του περιεχομένου της αντιμεταναστευτικής ρητορικής. Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της εργασίας και ορισμένα σχόλια σχετικά με τις δυνατές κατευθύνσεις που μπορεί να πάρει μελλοντική έρευνα.

Λέξεις-κλειδιά: Συνωμοσιολογία, θεωρίες συνωμοσίας, άκρα δεξιά, λαϊκισμός, μετανάστευση

Εισαγωγή

Μεταξύ των θεωριών συνωμοσίας που διακινούνται στην δημόσια σφαίρα, ένα σημαντικό ποσοστό αφορά τη μετανάστευση. Οι μετανάστες θεωρούνται συχνά υπαίτιοι κάθε είδους προβλήματος, πραγματικού ή επινοημένου, από την οικονομική δυσπραγία και την εγκληματικότητα έως την εμφάνιση υγειονομικών απειλών και την διάβρωση της εθνικής ταυτότητας. Επιπλέον, πέρα από τις συνέπειες της μετανάστευσης, αντικείμενο τέτοιων θεωριών αποτελούν και οι αιτίες του ίδιου του φαινομένου της μετανάστευσης. Τέτοιες αντιλήψεις εκφράζονται συχνά από κόμματα και πολιτικούς της άκρας δεξιάς, ωστόσο η συχνότητα, ή ένταση και το περιεχόμενο των σχετικών θέσεων ποικίλουν. Μια πρώτη χαρτογράφηση του σχετικού πεδίου θα επιχειρήσουμε σε αυτή την έρευνα, μελετώντας την συνωμοσιολογία στον αντιμεταναστευτικό λόγο των ακροδεξιών κομμάτων της Ελλάδας που έχουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση, και πιο συγκεκριμένα της Ελληνικής Λύσης, της Νίκης και των Σπαρτιατών.

Υπάρχει ήδη σημαντικός όγκος έρευνας σχετικά με την εχθρική στάση των κομμάτων της άκρας δεξιάς απέναντι στη μετανάστευση. Επιπλέον, έχει δοθεί προσοχή από ερευνητές και στις θεωρίες συνωμοσίας που διατυπώνονται σχετικά με το ζήτημα, αν και ο αριθμός των μελετών είναι πιο περιορισμένος, ενώ συχνά θεωρείται δεδομένο ότι ο συνωμοσιολογικός λόγος εκφράζεται ευθέως μέσα από ρητά διατυπωμένες θεωρίες συνωμοσίας. Στην παρούσα εργασία θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τους τρόπους με τους οποίους συγκροτείται ο συνωμοσιολογικός αντιμεταναστευτικός λόγος των τριών κομμάτων που αναφέραμε και θα δώσουμε ιδιαίτερη έμφαση στην ένταση της συνωμοσιολογίας. Όπως πιστεύουμε ότι θα δείξουμε, είναι συνηθισμένη και η υπαινικτική διατύπωση τέτοιου λόγου και η διαπίστωση αυτή αναδεικνύει διαφορετικές όψεις του πολιτικού λόγου των ακροδεξιών κομμάτων.

Τα τρία αυτά κόμματα δεν ταυτίζονται ιδεολογικά, ούτε έχουν ενιαία στάση απέναντι στο ζήτημα της μετανάστευσης. Οι διαφορές μεταξύ των κομμάτων είναι και αυτές σημαντικό μέρος της έρευνάς μας, αφού σκοπός μας είναι η διερεύνηση και η ανάδειξη των διαφορετικών τρόπων με τον οποίο συγκροτούν την αντιμεταναστευτική ρητορική τους.

Πιο συγκεκριμένα, η έρευνά μας αποσκοπεί στον εντοπισμό συνωμοσιολογικών μοτίβων στον λόγο αυτών των κομμάτων και συγκεκριμένα στα προγράμματά τους, στα δελτία τύπου που εκδίδουν και σε λόγους των πολιτικών αρχηγών τους. Θα επιχειρήσουμε να διακρίνουμε μεταξύ

υπαινικτικών και ρητά διατυπωμένων συνωμοσιολογικών θέσεων, καθώς και να εντοπίσουμε τις αιτίες και συνέπειες της μετανάστευσης που αναδεικνύουν τα κόμματα σε κάθε περίπτωση.

Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα που τίθεται στο πλαίσιο αυτής της εργασίας είναι η εξακρίβωση των τρόπων με τους οποίους συγκροτείται ο συνωμοσιολογικός αντιμεταναστευτικός λόγος των ακροδεξιών κομμάτων στην Ελλάδα. Θεωρούμε ότι αυτός ο λόγος είναι συχνά υπαινικτικός και η διαπίστωση αυτή αναδεικνύει διαφορετικές όψεις του πολιτικού λόγου των κομμάτων της άκρας δεξιάς. Ένα δεύτερο ερώτημα είναι η εξακρίβωση της σχέσης μεταξύ της έντασης του συνωμοσιολογικού λόγου και του εκάστοτε περιεχομένου του. Υπάρχει κάποια συνάφεια μεταξύ των διάφορων (πραγματικών ή επινοημένων) αιτιών και συνεπειών της μετανάστευσης που εντοπίζονται στον λόγο των κομμάτων της άκρας δεξιάς και των διαβαθμίσεων του συνωμοσιολογικού λόγου; Ένα επιπλέον ερευνητικό ερώτημα που απασχολεί την παρούσα εργασία είναι η σχέση του συνωμοσιολογικού λόγου με τα διαφορετικά είδη της άκρας δεξιάς. Παρουσιάζονται άραγε διαφοροποιήσεις στο περιεχόμενο και την ένταση του συνωμοσιολογικού λόγου μεταξύ διαφορετικών ρευμάτων της άκρας δεξιάς;

Μεθοδολογία της έρευνας

Η μεθοδολογία που θα ακολουθήσουμε είναι αυτή της ανάλυσης περιεχομένου. Θα προχωρήσουμε στην κωδικοποίηση των δεδομένων που βρίσκονται στις μονάδες ανάλυσης που αναφέραμε παραπάνω – τα προγράμματα των κομμάτων, τα δελτία τύπου και τους λόγους των αρχηγών – με τρόπο που θα εκθέσουμε πιο αναλυτικά στην συνέχεια (Babbie, 2018: 579-688).

Για την προσέγγιση του ζητήματος είναι πρώτα αναγκαία μια διερεύνηση των σημαντικότερων όρων που πρόκειται να συναντήσουμε. Αρχικά λοιπόν θα προχωρήσουμε σε μια σύντομη επισκόπηση της συζήτησης σχετικά με την έννοια της «άκρας δεξιάς» και των βασικών ρευμάτων της. Ύστερα θα στραφούμε στις θεωρίες συνωμοσίας και στο πώς σχετίζονται με την άκρα δεξιά. Στην συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα κόμματα της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα τα οποία μελετούμε στην παρούσα εργασία και θα αναλύσουμε τα προγράμματά τους ώστε να διαπιστωθεί αν εμφανίζονται συνωμοσιολογικά μοτίβα. Στα επόμενα δύο κεφάλαια θα αναλύσουμε τα δελτία τύπου των κομμάτων και λόγους των πολιτικών αρχηγών τους με τον ίδιο σκοπό. Τέλος, θα παρουσιαστούν τα συμπεράσματα της εργασίας.

Ένα βασικό ζήτημα που παρουσιάζεται στην παρούσα εργασία είναι ο υπαινικτικός χαρακτήρας που έχει πολλές φορές ο συνωμοσιολογικός λόγος. Εφόσον οι θεωρίες συνωμοσίας μπορεί να διατυπώνονται υπαινικτικά, πώς θα τεκμηριωθεί η παρουσία τους στον λόγο ενός πολιτικού κόμματος; Μια αποσπασματική προσέγγιση λ.χ. των δελτίων τύπου ενός κόμματος που θα βασιζόταν στην υπόθεση ότι ορισμένοι υπαινιγμοί υποδηλώνουν οπωσδήποτε την πίστη σε θεωρίες συνωμοσίας θα οδηγούσε σε αμφίβολης αξιοπιστίας συμπεράσματα, αφού θα προϋπέθετε αυτό που θα ήθελε να αποδείξει, την παρουσία δηλαδή συνωμοσιολογικών μοτίβων. Ωστόσο, πιστεύουμε ότι η συστηματική ανάλυση του υπό εξέταση υλικού μπορεί να οδηγήσει σε πιο ασφαλή συμπεράσματα, αφού θεωρούμε ότι τα πολιτικά κόμματα σπάνια αποκρύπτουν με απόλυτη συνέπεια τις θεωρίες συνωμοσίας που υποστηρίζουν, ειδικά αν αυτές κατέχουν κεντρικό ή σημαντικό ρόλο στην συγκρότηση της ταυτότητάς τους. Η ανάδειξη ή η υποβάθμιση του συνωμοσιολογικού μηνύματος μπορεί να μεταβάλλεται ανάλογα με την συγκυρία, το μέσο που χρησιμοποιείται και το κοινό στο οποίο απευθύνονται τα κόμματα.

Θα επιχειρήσουμε την κωδικοποίηση του αντιμεταναστευτικού συνωμοσιολογικού λόγου της Ελληνικής Λύσης, της Νίκης και των Σπαρτιατών με τον εξής τρόπο. Θα διακρίνουμε μεταξύ τριών επιπέδων συνωμοσιολογικού αντιμεταναστευτικού λόγου: Τον ασθενή υπαινικτικό, τον ισχυρό υπαινικτικό και τον ρητά συνωμοσιολογικό. Ασφαλώς, πλάι σε αυτή την διάκριση εντοπίζεται και ο μη συνωμοσιολογικός λόγος.

Στον ασθενή υπαινικτικό λόγο χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις που παραπέμπουν σε οργανωμένο σχέδιο (π.χ. «λαθροεισβολείς», «εποικισμός»), χωρίς όμως να παρουσιάζεται, έστω σε αδρές γραμμές, μια πιο συγκεκριμένη θεωρία συνωμοσίας. Στον ισχυρό υπαινικτικό λόγο χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις που παραπέμπουν ευθέως σε συνωμοσία (π.χ. «Νέα Τάξη Πραγμάτων», «Διεθνές Κεφάλαιο»), ειδικά αν οι δέκτες έχουν μεγάλη εξοικείωση με τις σημασίες τέτοιων όρων στην ρητορική της άκρας δεξιάς. Ωστόσο, διατηρείται κι εδώ ένας βαθμός ασάφειας. Τέλος, στον ρητά συνωμοσιολογικό λόγο εμφανίζονται όλα τα στοιχεία που παραπέμπουν ευθέως σε συνωμοσία (π.χ. «γερμανικές ΜΚΟ οργανώνουν [σημ.: ασφαλώς εν κρυπτώ] εισβολή παράνομων μεταναστών»).

Επιπλέον, θα ταξινομήσουμε τον αντιμεταναστευτικό λόγο με κριτήρια την αιτιολόγηση και τις συνέπειες του μεταναστευτικού φαινομένου. Θα επιχειρήσουμε δηλαδή να διευκρινίσουμε ποιες είναι, σύμφωνα με τα τρία κόμματα που μελετούμε, οι αιτίες που οδηγούν ή συμβάλλουν στην

μετανάστευση και ποιες είναι οι συνέπειές της. Για αυτό τον σκοπό κατηγοριοποιήσαμε ως υπαίτιους της μετανάστευσης τους «διεθνείς συνωμότες», την «ελληνική κυβέρνηση/κράτος», τις ευρωπαϊκές χώρες, την Τουρκία, τις ΜΚΟ και τους «διεθνείς παράγοντες» (οι οποίοι δεν παραπέμπουν σε συνωμοσία όπως οι «διεθνείς συνωμότες»). Διακρίνουμε τις αρνητικές συνέπειες της μετανάστευσης στις εξής κατηγορίες: πολιτισμική αλλοίωση, αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός, εξισλαμισμός, εγκληματικότητα, ασθένειες, εθνική ασφάλεια και πυρκαγιές.

Όπως αναφέραμε, θα χρησιμοποιήσουμε ως πηγές για την έρευνά μας τα προγράμματα και τις θέσεις των κομμάτων, τα δελτία τύπου που έχουν δημοσιεύσει και ορισμένους λόγους των πολιτικών αρχηγών τους. Η Ελληνική Λύση είναι το μόνο από τα τρία κόμματα που έχει δημοσιεύσει προγράμματα με τις θέσεις της, το 2019 και το 2021. Η Νίκη και οι Σπαρτιάτες δεν έχουν δημοσιεύσει πρόγραμμα αλλά έχουν αναρτήσει τις θέσεις τους στις ιστοσελίδες τους.

Για τον εντοπισμό των δελτίων τύπου της Ελληνικής Λύσης, η οποία έχει με μεγάλη διαφορά τον μεγαλύτερο αριθμό λόγω της πιο μακρόχρονης παρουσίας της στον πολιτικό στίβο, ανατρέξαμε στην ιστοσελίδα του κόμματος και αναζητήσαμε όσες ανακοινώσεις περιείχαν το λεκτικό «μεταναστ-». Κατόπιν, καταγράψαμε όσες αναφέρονταν σε αιτίες και/ή συνέπειες της μετανάστευσης. Ο συνολικός αριθμός τους ανήλθε σε εκατό και η πρώτη εκδόθηκε στις 05/09/2019 ενώ η τελευταία στις 02/09/2024. Για τον εντοπισμό των δελτίων τύπου των Σπαρτιατών και της Νίκης που αναφέρονται στο μεταναστευτικό ζήτημα ή σε μετανάστες ελέγξαμε όλα τα δελτία τύπου που είχαν αναρτημένα στις ιστοσελίδες τους μέχρι και τις 30/11/2024.

Οι λόγοι των πολιτικών αρχηγών επελέγησαν λόγω της συνάφειάς τους με το θέμα της μετανάστευσης και του χρόνου εκφώνησής τους. Στις 18 Δεκεμβρίου 2023, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας έφερε προς ψήφιση στη βουλή τροπολογία η οποία αφορούσε την χορήγηση άδειας διαμονής σε μετανάστες οι οποίοι βρίσκονταν στην χώρα χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα καθώς και αιτούντες άσυλο, με κύρια προϋπόθεση ότι θα έχουν δήλωση προσφοράς εργασίας από εργοδότη στην Ελλάδα.¹ Οι Κυριάκος Βελόπουλος και Βασίλης Στίγκας εκφώνησαν τους

¹ <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/h-parhgorhtikh-nomimopoiisi-metanastwn-sthn-ellada/>

λόγους τους στις 18 Δεκεμβρίου, ενώ ο Δημήτρης Νατσιός μία ημέρα μετά.² Τα πορίσματα από την μελέτη των τριών αυτών λόγων δεν είναι ασφαλώς απολύτως ενδεικτικά του πολιτικού λόγου των αντίστοιχων κομμάτων γενικότερα, αφού μπορεί να υπάρχουν σημαντικές διακυμάνσεις στην ένταση του συνωμοσιολογικού λόγου από την μία περίοδο στην άλλη. Αποτελούν ωστόσο μια καλή αποτύπωση του χώρου της άκρας δεξιάς εκείνη την στιγμή.

Η άκρα δεξιά

Κάθε απόπειρα να δοθεί ένας περιεκτικός ορισμός της άκρας δεξιάς έρχεται αναπόφευκτα αντιμέτωπη με την πολυμορφία του φαινομένου αλλά και τα προβλήματα που δημιουργεί η τάση ορισμένων κομμάτων και διανοούμενων να αποστασιοποιηθούν από τον ακροδεξιό χώρο σε επίπεδο πολιτικού λόγου και συμβόλων. Ασφαλώς, εδώ δεν θα επιχειρήσουμε να ανασυγκροτήσουμε την σχετική επιστημονική συζήτηση, ούτε να καταλήξουμε σε κάποιον τελικό ορισμό. Θα περιοριστούμε στην ανάδειξη των διάφορων τύπων ή ειδών κομμάτων της άκρας δεξιάς που έχουν προταθεί ώστε να συγκροτήσουμε ένα πλαίσιο ανάλυσης για τους σκοπούς της έρευνάς μας.

Η πορεία της άκρας δεξιάς μετά τον Β' Π.Π. συνήθως χωρίζεται σε ορισμένες φάσεις ή κύματα. Μετά την περίοδο του πρώτου κύματος, κατά την οποία τα κόμματα του ακροδεξιού χώρου βρίσκονταν στο περιθώριο παραμένοντας αγκιστρωμένα στις φασιστικές καταβολές τους, έκανε την εμφάνισή της τις δεκαετίες του '60 και του '70 η νέα άκρα δεξιά. Παρότι ο φασισμός παρέμεινε η σημαντικότερη ιδεολογική και οργανωτική μήτρα των κομμάτων της άκρας δεξιάς που δημιουργήθηκαν από εκείνη την περίοδο και μετά και παρά το γεγονός ότι τα κόμματα του δεύτερου κύματος επεδίωκαν την διατήρηση μιας κλειστής εθνικής ταυτότητας, η σχέση τους με τον φασισμό δεν ήταν αυτή της απλής συνέχειας. Ήδη από τις δεκαετίες του '70 και του '80 τα ακροδεξιά κόμματα στην Ευρώπη άμβλυαν την ρητορική τους ώστε να προσεγγίσουν ευρύτερα ακροατήρια και να προσαρμοστούν στις συνθήκες εκλογικού ανταγωνισμού που είχαν διαμορφωθεί (Γεωργιάδου, 2000:15).

Τελικά, η στάση αυτή δεν αποτέλεσε μια απλή τακτική συγκάλυψης της «πραγματικής» φασιστικής ταυτότητας αλλά μια έκφανση βαθύτερων μετασχηματισμών του συγκεκριμένου

² Τα πρακτικά των συνεδριάσεων έχουν αντληθεί από τον ιστότοπο της Βουλής των Ελλήνων, βλ. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20231218.pdf> & <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20231219.pdf>

χώρου. Εφεξής, στην άκρα δεξιά συνυπάρχουν, με όλες τις αντιφάσεις τους, ιδέες εξτρεμιστικές αλλά και δημοκρατικές. Παράγωγο αυτής της διαδικασίας μετασχηματισμού ήταν και ο μεταφασισμός, ιδεολογικό παρακλάδι για το οποίο το φασιστικό παρελθόν αναγνωρίζεται μεν ως εγκληματικό και αποκηρύσσεται ως τέτοιο, ωστόσο σχετικοποιείται και τελικά εντάσσεται σε ένα ευρύτερο σύνολο που περιλαμβάνει και άλλα ιστορικά γεγονότα. Επιπλέον, ο μεταφασισμός επιδιώκει την ενσωμάτωσή του στο πολιτικό σύστημα χωρίς τις αγκυλώσεις του νεοφασισμού. Συναφές είναι σε αυτό το σημείο και ένα ακόμα χαρακτηριστικό των κομμάτων της νέας άκρας δεξιάς. Παρουσιάζονται στους ψηφοφόρους ως αντιπολιτικά ή αντικομματικά κόμματα όταν είναι δύσκολη η διάκριση μεταξύ των κυρίαρχων κομμάτων σε ένα συναινετικό κομματικό σύστημα. Συστήνονται δηλαδή ως μια πολιτική δύναμη η οποία εκφράζει τα αιτήματα και τις ανάγκες όσων έχουν δυσανεχθεί με, ή αισθάνονται αποκλεισμένοι από, το κομματικό status quo (Γεωργιάδου, 2004: 15-18 & 2008: 68-81).

Την περίοδο που αρχίζει με την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων έκανε την εμφάνισή του το τρίτο κύμα της άκρας δεξιάς. Σε αυτή τη νέα περίοδο, η άκρα δεξιά χαρακτηρίζεται από υιοθέτηση μέρους των αιτημάτων της αριστεράς, τους δίνει όμως διαφορετικό περιεχόμενο: είναι υπέρ του κράτους πρόνοιας και των παροχών προς τα πιο αδύναμα κοινωνικά στρώματα, αλλά θεωρεί ως δικαιούχους μόνο τα μέλη τους έθνους, όπως το ορίζει η ίδια. Επιπλέον, υπερασπίζεται φαινομενικά τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής μέσω της ενίσχυσης της λαϊκής συμμετοχής, κυρίως μέσω δημοψηφισμάτων, όμως παράλληλα υπερασπίζεται τον αυταρχισμό και δυσπιστεί απέναντι στον πλουραλισμό (Γεωργιάδου, 2008: 89).

Μετά το 2000 η άκρα δεξιά καθίσταται αποδεκτή ως συνομιλητής σε αρκετές χώρες ενώ ιδέες της διαχέονται και σε κόμματα άλλων χωρών. Παράλληλα γίνεται πιο ετερογενής, αφού επιτυγχάνουν αξιόλογα ποσοστά σε εκλογές τόσο κόμματα προερχόμενα από τον συντηρητικό χώρο που έχουν όμως ριζοσπαστικοποιηθεί, όσο και νεοναζιστικά μορφώματα (Mudde, 2020: 41-43).

Μια επιδραστική τυπολογία της άκρας δεξιάς είναι εκείνη του Ignazi. Αρχικά, ο Ignazi ασκεί κριτική σε τρεις όρους τους οποίους θεωρεί ανεπαρκείς για την πραγμάτευση των κομμάτων της άκρας δεξιάς. Αυτοί είναι η ριζοσπαστική δεξιά, η νέα δεξιά και η λαϊκιστική δεξιά. Κατά την γνώμη του αυτές οι έννοιες έχουν χρησιμοποιηθεί με πολύ διαφορετικούς τρόπους και έχουν

χάσει μέρος της χρησιμότητάς τους, ενώ ειδικά ο λαϊκισμός δεν αρκεί για να συμπεριλάβει όλα τα είδη ακροδεξιών κομμάτων. Ο Ignazi μάλιστα δεν χρησιμοποιεί τον όρο «λαϊκισμός» για να χαρακτηρίσει το σύνολο, ή έστω κάποια πτέρυγα, της άκρας δεξιάς και στο έργο του ο επιθετικός προσδιορισμός «λαϊκιστικός» χρησιμοποιείται απλά για να περιγράψει το ύφος ορισμένων πολιτικών κομμάτων (Ignazi, 2003: 28-30).

Ο καταλληλότερος όρος κατά την άποψή του είναι λοιπόν η άκρα δεξιά λόγω της έμφασης που δίνει στην θέση των κομμάτων στο πολιτικό φάσμα και της συσχέτισης της ακρότητας με την αντισυστημικότητα. (Ignazi, 2003: 30-31). Πιο συγκεκριμένα, ενώ πολλά κόμματα της άκρας δεξιάς αναφέρονται στον φασισμό, οι αναφορές στον φασισμό αποτελούν ικανό αλλά όχι αναγκαίο κριτήριο για να συμπεριληφθεί ένα κόμμα στην κομματική οικογένεια της άκρας δεξιάς. Το αναγκαίο κριτήριο είναι εκείνο της αντισυστημικότητας, της υιοθέτησης αρχών που υπονομεύουν το δημοκρατικό καθεστώς, ακόμα και όταν τα κόμματα αυτά περιορίζουν την αντισυστημικότητά τους σε επίπεδο αρχών και ρητορικής και δεν υιοθετούν συμπεριφορές, όπως για παράδειγμα βία, τρομοκρατία ή άρνηση εκπροσώπησης. (Ignazi, 2002: 31).

Επιπλέον, σύμφωνα πάντα με τον Ignazi, υπάρχουν δύο τύποι ακροδεξιών κομμάτων, τα παραδοσιακά και τα μεταβιομηχανικά. Τα πρώτα έχουν δεσμούς με τον φασισμό ενώ τα δεύτερα, που εμφανίστηκαν μετά το 1980, θέτουν στο επίκεντρο της πολιτικής τους μετα-υλιστικά αιτήματα που σχετίζονται κυρίως με την διατήρηση της εθνικής ταυτότητας, την ξеноφοβία και την δυσπιστία απέναντι στην παγκοσμιοποίηση και τους υπερεθνικούς θεσμούς (Ignazi, 2003: 33-34).

Μια άλλη πολύ δημοφιλής προσέγγιση είναι εκείνη του Mudde, ο οποίος κάνει λόγο για λαϊκιστικά ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα. Για να ορίσει την οικογένεια αυτών των κομμάτων, χρησιμοποιεί δύο ορισμούς, τον ελάχιστο και τον μέγιστο. Ο πρώτος αναφέρεται στο χαρακτηριστικό εκείνο που είναι κοινό σε όλα τα κόμματα της οικογένειας, ενώ ο δεύτερος στο «μέγιστο δυνατό αριθμό ομοιοτήτων εντός [...]της οικογένειας». Ο ελάχιστος είναι ο νατιβισμός, η ιδεολογία που θεωρεί ότι ο πληθυσμός ενός κράτους θα πρέπει να αποτελείται μόνο από αυτόχθονες κατοίκους και να μην δέχεται αλλοδαπούς ή ακόμα και ξένες επιρροές. Οι αυτόχθονες δεν ορίζονται απαραίτητα με φυλετικά κριτήρια αλλά μπορεί να διακρίνονται λ.χ. πολιτισμικά ή θρησκευτικά από τους ετερόχθονες. Ο μέγιστος ορισμός θα πρέπει να συγκροτηθεί, κατά τον Mudde, πάνω σε τρία χαρακτηριστικά, τον νατιβισμό, τον αυταρχισμό

και τον λαϊκισμό. Τα λαϊκιστικά ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα φέρουν αυτά τα χαρακτηριστικά, διακρίνονται όμως από τα εξτρεμιστικά δεξιά, όπως για παράδειγμα τα νεοφασιστικά ή νεοναζιστικά κόμματα, αφού εκείνα απορρίπτουν εντελώς την δημοκρατία (Mudde, 2011: 55-69, Mudde, 2020: 27-28).

Παρά τις ενστάσεις που μπορεί να διατυπωθούν για την χρήση ή τον ορισμό των εννοιών που προτείνουν οι συγγραφείς, θεωρούμε ότι στον πυρήνα τους διακρίνουν ορθά μεταξύ δύο βασικών παραλλαγών των κομμάτων της άκρας δεξιάς. Θα κάνουμε κι εμείς λοιπόν λόγο για δύο θεμελιώδεις τύπους, εκείνον της εξτρεμιστικής και εκείνον της λαϊκιστικής ή εθνικολαϊκιστικής άκρας δεξιάς.³ Η πρώτη είναι αντιδημοκρατική, ελιτίστικη και έλκει την καταγωγή της από τον φασισμό, ενώ η δεύτερη είναι δημοκρατική αλλά μη φιλελεύθερη και ριζοσπαστική. Αμφότερες εκφράζουν αντιμεταναστευτική ρητορική, η εξτρεμιστική άκρα δεξιά όμως χρησιμοποιεί επιχειρήματα που αναφέρονται στην φυλή και την βιολογία, ενώ η λαϊκιστική άκρα δεξιά προβάλλει πολιτισμικά επιχειρήματα. Επιπλέον, ενώ οι εξτρεμιστές εντάσσουν την αντιμεταναστευτική ρητορική τους σε μια ευρύτερη αντίληψη εναντίωσης στην δημοκρατία, οι λαϊκιστές παρουσιάζουν τον αποκλεισμό των αλλοεθνών ή αλλόθρησκων ως αναγκαίο μέτρο ακριβώς για την προστασία της δημοκρατίας ή ακόμα και της ανεκτικότητας.

Η διάκριση μεταξύ των δύο είναι βέβαια ιδεοτυπική, οπότε δεν περιμένουμε να συναντήσουμε κόμματα που να αντιστοιχούν ακριβώς στους τύπους που αναφέραμε. Επιπλέον, ο «διαρκώς υπαινικτικός και αμφίσημος» (Γεωργιάδου, 2008: 99) λόγος που εκφράζουν τα περισσότερα τουλάχιστον από τα κόμματα της άκρας δεξιάς καθιστά την τοποθέτησή τους σε ένα ακριβές σημείο του φάσματος προβληματική. Αυτό το πρόβλημα της υπαινικτικότητας στον λόγο της άκρας δεξιάς θα μας απασχολήσει και παρακάτω.

Ως εκ τούτου, δε μπορούμε να συμφωνήσουμε με τον Taguieff ο οποίος υποστηρίζει ότι οι όροι «άκρα δεξιά» και «ριζοσπαστική δεξιά» έχουν «εντελώς ρευστή σημασία» και ότι χαρακτηριστικά τους όπως η ξеноφοβία, ο ρατσισμός και ο αυταρχισμός μπορούν να εντοπιστούν σε όλους τους πολιτικούς χώρους (Taguieff, 2013: 41-48 & 2021: 68-70, 85-89).

³ Ένα ζήτημα το οποίο δε μπορεί να μας απασχολήσει εδώ, αφού είναι εξαιρετικά εκτενές και αφορά μόνο περιφερειακά το θέμα της εργασίας, είναι εκείνο της στάσης των ακροδεξιών κομμάτων απέναντι στην ελεύθερη αγορά και στον κρατικό παρεμβατισμό.

Πράγματι, είναι δυνατόν να εντοπίσει κανείς, για παράδειγμα, αντισημιτικές αντιλήψεις στον χώρο της αριστεράς ή ισλαμοφοβικές αντιλήψεις στον χώρο του κέντρου. Ωστόσο, η άκρα δεξιά είναι ο πολιτικός χώρος στον οποίο τέτοιες πεποιθήσεις έχουν κεντρική σημασία για την συγκρότηση της ιδεολογικής ταυτότητας των κομμάτων και δεν αποτελούν δευτερεύοντα ή περιθωριακά χαρακτηριστικά (Rydgren, 2018 : 25-27).

Οι ρατσιστικές και ξενοφοβικές αντιλήψεις που εντοπίζονται στον χώρο της άκρας δεξιάς ποικίλουν και διαφοροποιούνται μεταξύ κομμάτων, χωρών και ιστορικών περιόδων. Η σύγχρονη άκρα δεξιά στην Ελλάδα, αλλά και γενικότερα στην Ευρώπη, δείχνει να ακροβατεί ανάμεσα στον παραδοσιακό αντισημιτισμό και την νεότερη ισλαμοφοβία. Ενίοτε ο πρώτος υποχωρεί θεαματικά, τουλάχιστον σε επίπεδο ρητορικής, ώστε να δικαιολογηθεί η δεύτερη, όμως πιο συχνά μάλλον συνυπάρχουν. Ασφαλώς, οι φυλετικές πεποιθήσεις σχετικά με την υποτιθέμενη κατωτερότητα των καταγόμενων από την Αφρική ή την Ασία είναι σταθερό χαρακτηριστικό της άκρας δεξιάς.

Πριν περάσουμε στην ενότητα όπου θα εξετάσουμε πιο προσεκτικά τις θεωρίες συνωμοσίας, είναι σημαντικό να προχωρήσουμε σε ορισμένες σύντομες διευκρινίσεις σχετικά με την σύνδεση της συνωμοσιολογίας και του φασισμού, ως πρόδρομου της σύγχρονης ακροδεξιάς, καθώς και την σύνδεση της συνωμοσιολογίας και του λαϊκισμού.

Η ροπή στον ανορθολογισμό και τον μυστικισμό, καθώς και η απαξίωση των σαφώς ορισμένων δογμάτων και των επιστημονικών αναλύσεων είναι στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον φασισμό (Payne, 2000: 675, Gentile, 2013: 33). Ως εκ τούτου, οι θεωρίες συνωμοσίας θεωρούνται συχνά συνυφασμένες μαζί του αφού τους προσφέρει γόνιμο έδαφος για να αναπτυχθούν (Stanley, 2018: 76-89, Paxton, 2006: 63). Η έμφαση που δίνει ο φασισμός στην καθαρότητα του έθνους είναι το στοιχείο εκείνο που προϋποθέτει για το περιεχόμενο των θεωριών συνωμοσίας που αναπτύσσονται στους κόλπους του. Αν και δεν ήταν όλα τα φασιστικά κινήματα αντισημιτικά – για παράδειγμα, το ιταλικό φασιστικό κίνημα δεν χαρακτηριζόταν από αντισημιτισμό παρά μόνο μετά την συμμαχία με τους ναζί, ενώ στις πρώιμες φάσεις του δεν έλειπαν και εβραίοι φασίστες (Payne, 2000: 299-300) – η αντίληψη ότι το έθνος απειλείται από την ανάμειξη με ξένα στοιχεία βρίσκεται στον πυρήνα του φασισμού και ο αντισημιτισμός συχνά πλαισιώνει τέτοιου είδους επιχειρηματολογίες (Mann, 2004: 13-16).

Σε αντίθεση με τον φασισμό, ο λαϊκισμός δεν αφορά μόνο το φαινόμενο της άκρας δεξιάς αλλά χρησιμοποιείται ως όρος για ένα εξαιρετικά ευρύ φάσμα περιπτώσεων. Επιπλέον, ο φασισμός παρουσιάζει στοιχεία που τον καθιστούν περισσότερο ελιτίστικο παρά λαϊκιστικό, ή έναν συνδυασμό των δύο (Getz, 1994: 131, Payne, 2006 :36). Άρα, φασισμός και λαϊκισμός αποτελούν δύο διαφορετικές παραλλαγές του ακροδεξιού φαινομένου που μπορεί όμως να συμπίπτουν ή να συνυπάρχουν.

Ωστόσο, ο λαϊκισμός, που χαρακτηρίζει το μεγαλύτερο μέρος της άκρας δεξιάς από την δεκαετία του 1960 και έπειτα, δεν ταυτίζεται όπως είδαμε με τον φασισμό και την εξτρεμιστική πτέρυγα της άκρας δεξιάς. Ακόμα, η προσπάθεια ορισμού του λαϊκισμού έχει αποβεί περιπετειώδης και δεν υπάρχει συμφωνία για το αν αφορά το ύφος, την πολιτική στρατηγική, την ιδεολογία ή κάποιο άλλο χαρακτηριστικό ορισμένων πολιτικών υποκειμένων (Oswald et al., 2022: 3-4). Επιλέον, ενώ η έννοια του φασισμού (ανεξάρτητα από το ακριβές περιεχόμενο που μπορεί να αποκτήσει) αναφέρεται σε ένα λιγότερο ή περισσότερο κοινά αποδεκτό σύνολο κομμάτων και κινημάτων, ο λαϊκισμός χρησιμοποιείται συχνά ως όρος για να περιγράψει ένα ετερόκλητο σύνολο περιπτώσεων, από τους Ναρόντικους στην Ρωσία του δέκατου ένατου αιώνα και κινήματα στην Λατινική Αμερική του εικοστού αιώνα μέχρι ακροδεξιά και ριζοσπαστικά αριστερά κόμματα στην Ευρώπη του εικοστού πρώτου αιώνα (Σταυρακάκης, 2019: 29-48). Αυτή η υπερβολική ελαστικότητα του όρου δημιουργεί ερωτηματικά ως προς την χρησιμότητά του.

Πάντως, η αντίληψη ότι ο λαϊκισμός είναι φαινόμενο συγγενές με την συνωμοσιολογία είναι διαδεδομένη και δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι, όταν στον δημόσιο διάλογο χρησιμοποιείται ο ένας από τους δύο όρους, συνήθως υπονοείται και ο άλλος. Άλλωστε, ο συσχετισμός των δύο εμφανίζεται ήδη στις μελέτες του Hofstadter για το παρανοϊκό ύφος που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό την σχετική συζήτηση (Hofstadter, 1996: 3-40). Νεότερες μελέτες υποστηρίζουν ότι υπάρχει συνάφεια μεταξύ λαϊκισμού και θεωριών συνωμοσίας, καθώς οι λαϊκιστές ηγέτες τις χρησιμοποιούν για να αιτιολογήσουν στο κοινό τους την αποτυχία τους είτε να επικρατήσουν στις εκλογές είτε να εκπληρώσουν τις υποσχέσεις τους αφότου καταλάβουν την εξουσία. Άλλοτε, θεωρείται ότι λαϊκιστές ηγέτες μπορεί να καταγγέλλουν μια μυστική, συνωμοτική ελίτ ώστε να συνεχίσουν να παρουσιάζονται ως πολέμιοι του «συστήματος» ακόμα και όταν βρίσκονται στην εξουσία (Muller, 2022. Pirro & Taggart, 2022).

Επιπλέον, ο λαϊκισμός σχετίζεται και με πολλά άλλα χαρακτηριστικά, ορισμένα από τα οποία έχουν αρνητικό πρόσημο: τις υπεραπλουστευτικές αναγνώσεις των αιτιών των κοινωνικών προβλημάτων αλλά και τις εξίσου υπεραπλουστευμένες λύσεις που προτείνει, την διχοτόμηση σε έναν αγαθό λαό και μια διεφθαρμένη ελίτ, την εναντίωση στο «σύστημα», το οποίο όμως πολύ συχνά παραμένει απροσδιόριστο, την δημαγωγία κ.α. (Γεωργιάδου, 2016: 122). Τέτοιες στάσεις μπορούν να αποκτήσουν μια συνωμοσιολογική προοπτική. Για παράδειγμα, οι διαιρέσεις που εμφανίζονται στο εσωτερικό του λαού μπορεί να ερμηνευθούν ως προϊόν της δράσης λίγων ατόμων που έχουν ιδιοτελείς επιδιώξεις, αφού «κανονικά» ο λαός είναι αδιαίρετος (Canovan, 1981: 265, 296).

Η πληθώρα των χαρακτηριστικών φέρνει τους μελετητές αντιμέτωπους με ένα δίλημμα. Θα αναδειχθούν ορισμένα από αυτά σε κεντρικής σημασίας στοιχεία που θα συγκροτήσουν έναν ορισμό του λαϊκισμού ο οποίος θα καλύπτει όλες τις πιθανές παραλλαγές; Ή θα εγκαταλειφθεί η προσπάθεια διατύπωσης ενός καθολικού ορισμού και θα περιοριστεί η έρευνα, για παράδειγμα, στην χρήση ενός ορισμού που θα συγκροτηθεί με την λογική των «οικογενειακών ομοιοτήτων» όπως έλεγε ο Wittgenstein (Canovan, 1981: 7).

Μια από τις πιο δημοφιλείς προσεγγίσεις του λαϊκισμού, η οποία εμπίπτει στην πρώτη κατηγορία, είναι εκείνη του Mudde, που ορίζει τον λαϊκισμό ως

«μια αβαθή ιδεολογία που θεωρεί ότι η κοινωνία είναι σε τελευταία ανάλυση χωρισμένη σε δύο ομοιογενή και ανταγωνιστικά στρατόπεδα, τον «αγνό λαό» και την «διεφθαρμένη ελίτ», και η οποία υποστηρίζει ότι η πολιτική θα έπρεπε να είναι η έκφραση της γενικής βούλησης του λαού» (Mudde, 2017: 6).

Ένας άλλος, πιο συνοπτικός ορισμός, έχει δοθεί από τον Παππά. Κατά την γνώμη του, ο λαϊκισμός είναι απλώς ο δημοκρατικός αντιφιλελευθερισμός. Με αυτόν τον λιτό ορισμό θεωρεί ότι επιτυγχάνει τρία πράγματα: Επικεντρώνεται μόνο στα ουσιώδη γνωρίσματα του φαινομένου, δηλαδή στην «πίστη στη δημοκρατία σε συνδυασμό με μια αντιφιλελεύθερη πρακτική», οριοθετεί σαφώς το αντικείμενο επιτρέποντάς μας να διακρίνουμε τι δεν είναι λαϊκισμός (δηλαδή, τον πολιτικό φιλελευθερισμό) και, τέλος, τον διακρίνει επίσης από αυταρχικά ή φασιστικά πολιτικά κινήματα και ιδεολογίες (Παππάς, 2015: 26-29).

Αυτές οι προσεγγίσεις έχουν διατυπωθεί από το στρατόπεδο όσων βλέπουν τον λαϊκισμό ως μιας μορφής ιδεολογία και όχι ως ύφος ή τύπο οργάνωσης. Επιπλέον, προσφέρουν μια φιλόδοξη οπτική καθώς περιγράφουν ένα πολύ μεγάλο σύνολο περιπτώσεων. Ωστόσο, πάσχουν από μια σειρά προβλημάτων. Μια πρώτη, και μάλλον προφανής, ένσταση είναι ότι δεν κάνουν λόγο για τον ρόλο του αρχηγού σε λαϊκιστικά κόμματα ή κινήματα, ή για τη μορφή του πολιτικού λόγου που αυτά εκφέρουν. Επιπλέον, αντιμετωπίζουν τον λαϊκισμό ως μια στατική κατηγορία στην οποία είτε ανήκει είτε δεν ανήκει κάποιο πολιτικό κόμμα. Ωστόσο, τα πολιτικά κόμματα μεταβάλλουν την στάση τους στον χρόνο, ενώ ορισμένα μη λαϊκιστικά κόμματα μπορεί να υιοθετούν λαϊκιστικά μοτίβα στον λόγο τους ή το αντίστροφο (Mazzoleni, 2024: 21-22).⁴ Τέλος, ο όρος γίνεται τόσο ευρύς που αμβλύνεται η αναλυτική του χρησιμότητα. Αυτό αποτελεί πρόβλημα για την έρευνά μας, διότι στον χώρο της άκρας δεξιάς εκφράζονται θεωρίες συνωμοσίας που δεν συναντώνται, ή συναντώνται μόνο περιθωριακά, σε άλλους χώρους. Ανεξάρτητα λοιπόν από την αξία των ορισμών που αναφέραμε παραπάνω, θα πρέπει να έχουμε τα εργαλεία εκείνα που θα μας επιτρέψουν να αναδείξουμε ανάγλυφα το πώς συναρθρώνονται η άκρα δεξιά, ο λαϊκισμός και οι θεωρίες συνωμοσίας.

Θεωρούμε ότι, τόσο για τις ανάγκες τις παρούσας εργασίας όσο και γενικότερα για την μελέτη του λαϊκισμού, είναι προτιμότερη η δεύτερη οδός, δηλαδή εκείνη των «οικογενειακών ομοιοτήτων» που ανέφερε η Canovan. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι προσεγγίσεις που αναφέραμε είναι εντελώς αδιάφορες, πιστεύουμε όμως ότι θα πρέπει όμως να προσεγγίσουμε τον λαϊκισμό ως έναν όρο με περιορισμένες ερμηνευτικές δυνατότητες, ο οποίος εντούτοις μπορεί κάλλιστα να αναδεικνύει συγκεκριμένους δεσμούς μεταξύ ύφους, οργάνωσης ή ιδεολογίας και των αντιμεταναστευτικών θεωριών συνωμοσίας.

Για αυτόν τον λόγο, μια εναλλακτική, ή ίσως συμπληρωματική, προσέγγιση που αξίζει να δούμε βρίσκεται στο έργο του Getz, παρότι ο λαϊκισμός δεν αποτελεί το βασικό θέμα της εργασίας του. Ο Getz κάνει λόγο για ριζοσπαστικά δεξιά λαϊκιστικά κόμματα, και επεξηγεί τους όρους που χρησιμοποιεί ως εξής: Τα κόμματα αυτά είναι ριζοσπαστικά λόγω της απόρριψης από πλευράς τους του υφιστάμενου κοινωνικο-πολιτικού συστήματος, είναι δεξιά λόγω της εναντίωσή τους στην κοινωνική ισότητα και την ένταξη περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων και, τέλος,

⁴ Στην πραγματικότητα, στο σχήμα του Παππά τα κόμματα καταφεύγουν στον λαϊκισμό ακολουθώντας έναν υπολογισμό κόστους-οφέλους. Όταν θεωρούν ότι ο λαϊκισμός θα αυξήσει την εκλογική τους επιρροή, τότε τον χρησιμοποιούν (Pappas, 2019: 241-8). Υποχρεώνεται δηλαδή να θεωρήσει όλα τα κόμματα ως δυνάμει λαϊκιστικά.

είναι λαϊκιστικά λόγω της εργαλειοποίησης αισθημάτων άγχους και απογοήτευσης των ψηφοφόρων και της επίκλησης στην υποτιθέμενη υπεροχή της κοινής λογικής του μέσου ανθρώπου (Getz, 1994: 3-4)

Αξίζει να σταθούμε στην τελευταία αυτή θέση του Getz, αφού συμβαδίζει με μια από τις βασικές επισημάνσεις για την περιγραφή του φασισμού, την εχθρότητά του δηλαδή στο δόγμα και την αξία των επιστημονικών θεωριών στον χώρο της πολιτικής. Ο λαϊκισμός αποκτά εδώ περιεχόμενο που σχετίζεται άμεσα με την στάση, ενός μέρος τουλάχιστον, της άκρας δεξιάς και φαίνεται να αποτελεί μετεξέλιξη παλαιότερων μοτίβων. Ακόμα κι αν δεν δεχτεί κανείς την κεντρική σημασία που αποδίδει ο Getz στον λαϊκισμό, η προσέγγισή του σίγουρα έχει σοβαρά αναλυτικά προτερήματα στην μελέτη του λαϊκισμού στον χώρο της άκρας δεξιάς.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα προσέγγιση είναι εκείνη του Taggart, ο οποίος αναφέρεται γενικά στον λαϊκισμό. Κατά τη γνώμη του, οι λαϊκιστές ρέπουν προς τις θεωρίες συνωμοσίας γιατί ταιριάζουν στην κοσμοαντίληψή τους. Από την στιγμή που θεωρούν ως υπεύθυνες για τα δεινά της χώρας τους κάποιες ελίτ, μπορούν εύκολα να κάνουν το άλμα και να υιοθετήσουν την άποψη ότι υπάρχουν και μυστικές ελίτ. Η ασαφής ταυτότητα τέτοιων συνωμοτικών ελίτ αποτελεί το ανεστραμμένο είδωλο της αόριστης εικόνας που διαμορφώνουν οι λαϊκιστές για τον λαό (Taggart, 2000: 105-106. Βλ. και Taguieff, 2013: 82). Στην πραγματικότητα, δεν αναφέρονται όλες οι θεωρίες συνωμοσίας σε μυστικές ελίτ, ούτε αποτελεί αναγκαία ή ικανή συνθήκη να είναι κανείς λαϊκιστής για να υποστηρίζει κάποιες τέτοιες θεωρίες. Ωστόσο, η απροσδιοριστία της ταυτότητας των συνωμοτών είναι άλλο ένα στοιχείο που μας ενδιαφέρει, αφού ενθυλακώνεται σε έναν πολιτικό λόγο που έχει ως βασικό του στοιχείο την διγλωσσία για την οποία κάναμε λόγο παραπάνω.

Κρίνουμε απαραίτητο να σταθούμε και στον δημοφιλή τα τελευταία χρόνια όρο του εθνικολαϊκισμού, ο οποίος παρουσιάζει παρόμοια προβλήματα. Ενίοτε χρησιμοποιείται χωρίς να έχει προηγηθεί σαφής ορισμός του, όπως για παράδειγμα από τους Eatwell και Goodwin που κάνουν λόγο για εθνικολαϊκιστές που

«δίνουν προτεραιότητα στον πολιτισμό και τα συμφέροντα του έθνους και υπόσχονται να δώσουν φωνή σε έναν λαό που αισθάνεται ότι έχει παραμεληθεί [...] από απόμακρες και συχνά διεφθαρμένες ελίτ» (Eatwell & Goodwin, 2021: 25).

Άλλοι μελετητές επιδιώκουν να του δώσουν πιο σαφές περίγραμμα και να τον συνδέσουν με τον λαϊκισμό. Σύμφωνα με τον Πανταζόπουλο, για παράδειγμα, ο λαϊκισμός είναι κατ' αρχάς ένα ύφος που μπορεί να συνδυαστεί με οποιαδήποτε ιδεολογία και θεμελιώνεται στην αδιαμεσολάβητη σχέση ηγέτη και λαού. Ο λαϊκισμός παρουσιάζει τον λαό ως αγνό και ηθικό και τις ελίτ ως διεφθαρμένες (Πανταζόπουλος, 2013: 11-12, 169-70). Είναι όμως, όπως υποστηρίζει ο Πανταζόπουλος, και ιδεολογία, αν και τα στοιχεία που τον καθιστούν τέτοια δεν φαίνεται να διαφέρουν από εκείνα που τον χαρακτηρίζουν ως ύφος (Πανταζόπουλος, 2013: 97-99). Κατά την άποψη του, υπάρχουν δύο τύποι λαϊκισμού, ο κοινωνικός και ο ταυτοτικός. Ο πρώτος θεωρεί ως εχθρό του λαού την εγχώρια ελίτ και ο δεύτερος κάποια ξένη.⁵ Ωστόσο, η διάκριση είναι ιδεοτυπική. Κάθε λαϊκισμός είναι, σύμφωνα με τον Πανταζόπουλο, εθνικολαϊκισμός, αφού στην πραγματικότητα η καταγγελία εγχώριων και ξένων ελίτ πάντα εμφανίζεται συνυφασμένη (Πανταζόπουλος, 2016: 81-83).

Η προσέγγιση αυτή παρουσιάζει πρόβλημα σε δύο επίπεδα. Κατά πρώτον, η έννοια του εθνικολαϊκισμού είναι τόσο ευρεία που στερείται αναλυτικής χρησιμότητας. Πράγματι, είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πολιτικό κόμμα το οποίο να μην θεωρεί, σε κάποιο βαθμό, ότι ο «λαός» ή το «έθνος» δεν απειλούνται από – ή έχουν ανταγωνιστική σχέση με – άλλες χώρες οι οποίες κυβερνώνται, ασφαλώς, από κάποιες «ελίτ». Τα επιπλέον επιχειρήματα που παρουσιάζει ο Πανταζόπουλος για να τεκμηριώσει την θέση ότι κάθε λαϊκισμός είναι υποχρεωτικά εθνικολαϊκισμός έχουν μάλλον αντίθετο αποτέλεσμα από το επιδιωκόμενο. Τα παρουσιάζουμε, μαζί με ορισμένες κριτικές επισημάνσεις, επειδή θεωρούμε ότι θα κάνουν πιο ξεκάθαρες τις δυσκολίες της συγκρότησης της έννοιας του εθνικολαϊκισμού:

«Πρώτον [...] η διάκριση κοινωνιολαϊκισμού/εθνικολαϊκισμού είναι ιδεοτυπικής τάξης, δηλαδή ποτέ δεν συναντάται ως τέτοια, σε «καθαρή» μορφή, μέσα σε μια δεδομένη συγκυρία λαϊκιστικής κινητοποίησης. Η τελευταία εμφανίζεται πάντα ως σύνθεση των δύο αυτών «τύπων», όπου κυριαρχεί είτε ο ένας είτε ο άλλος. Με την έννοια αυτή μπορεί να ισχύει και το αντίθετο: κάθε εθνικολαϊκισμός είναι απαραίτητως και κοινωνιολαϊκισμός. Δεύτερον, και ίσως σημαντικότερο, γιατί ο «λαϊκισμός», θεωρούμενος εδώ ως νεωτερικό φαινόμενο, σημαίνει ότι διέπεται από τους ιδεολογικούς όρους της αυτοθέσμισης του,

⁵ Από παρόμοια αφετηρία ξεκινά και η προσέγγιση του Taguieff, ο οποίος κάνει λόγο για δύο είδη λαϊκισμού, εκείνον της διαμαρτυρίας και του ταυτοτικού. Πάντως δεν καταλήγει στο συμπέρασμα ότι κάθε λαϊκισμός είναι εθνικολαϊκισμός. Βλ. Taguieff, Pierre-Andre, *Η ρεβάνς του εθνικισμού*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 149-150.

δηλαδή την εθνική ιδεολογία και, άρα, τον εθνικοποιημένο λαό. Αν ο νεωτερικός λαός είναι ο εθνικοποιημένος λαός, τότε συνεπάγεται ότι και η «παθολογία του», δηλαδή ο λαϊκισμός δεν μπορεί παρά να εκφράζεται με εθνικούς όρους, δηλαδή ως εθνικολαϊκισμός[...]» (Πανταζόπουλος, 2013: 101. Η έμφαση στο πρωτότυπο).

Ωστόσο, η ιδεοτυπική διάκριση κοινωνικού και ταυτοτικού δεν μπορεί να συνιστά απόδειξη του εθνικολαϊκιστικού χαρακτήρα του λαϊκισμού, αφού αποτελεί προϋπόθεση για την διατύπωση του ίδιου του όρου του εθνικολαϊκισμού. Ακόμα όμως και αν το επιχείρημα δεν ήταν κυκλικό, ο όρος θα παρέμενε προβληματικός. Μπορούμε να δεχθούμε λ.χ. ότι η νομιμοποίηση της εξουσίας μπορεί να είναι ορθολογική, να βασίζεται στο χάρισμα ή στην παράδοση, και ότι η διάκριση αυτή είναι ιδεοτυπική. Δεν είναι όμως σαφές πώς θα ωφελούνταν η εμπειρική έρευνα από την διαπίστωση ότι υπάρχει μια υβριδική μορφή νομιμοποίησης που εκδηλώνεται σε διάφορες διαβαθμίσεις.

Όσον αφορά το δεύτερο επιχείρημα – και αγνοώντας τα ερωτήματα που εγείρει η αντίληψη ότι ο λαϊκισμός «διέπεται» από τον λαό – ερχόμαστε αντιμέτωποι με την απόπειρα να παρουσιαστεί ως ειδοποιός διαφορά του (εθνικο)λαϊκισμού ένα κοινό χαρακτηριστικό των νεότερων ιδεολογιών, αφού όλες τους, συμπεριλαμβανομένου του φιλελευθερισμού, αναφέρονται σε έναν εθνικοποιημένο λαό.

Όπως και ο λαϊκισμός, έτσι και ο εθνικολαϊκισμός είναι λοιπόν όρος που συχνά χρησιμοποιείται ώστε να περιγράψει ένα υπερβολικά ευρύ φάσμα πολιτικών υποκειμένων, με κριτήρια συχνά ασαφή ή εξαιρετικά ελαστικά. Με αυτές τις επισημάνσεις κατά νου θα χρησιμοποιήσουμε τους όρους «λαϊκισμός» και «εθνικολαϊκισμός». Θα αποτελέσουν δηλαδή έννοιες που περιγράφουν μια δέσμη χαρακτηριστικών – οργανωτικών, ιδεολογικών και υφολογικών – της άκρας δεξιάς, χωρίς να αξιόνομε όμως την μετατροπή τους σε θεωρητικά υποδείγματα που θα ερμηνεύουν ένα αυστηρά καθορισμένο σύνολο περιπτώσεων. Οι όροι θα χάσουν ένα τμήμα από το ερμηνευτικό τους εύρος, όμως θα γίνουν πιο μεστοί και, ελπίζουμε, θα αποτυπώνουν με μεγαλύτερη ενάργεια όψεις του συγκεκριμένου θέματος που μας ενδιαφέρει εδώ.

Με τον όρο «εθνικολαϊκιστικό κόμμα» περιγράφουμε λοιπόν ένα πολιτικό κόμμα στο οποίο ο αρχηγός έχει την απόλυτη αρμοδιότητα στην χάραξη της πολιτικής στρατηγικής, επιδιώκει την αδιαμεσολάβητη σύνδεση με τις μάζες και εκφράζει έναν δημαγωγικό, υπεραπλουστευτικό λόγο

με κεντρικούς άξονες την υπεράσπιση του έθνους από προσμίξεις και την υποβάθμιση (αν και όχι απαραίτητα απόρριψη) σημαντικών παραμέτρων της φιλελεύθερης δημοκρατίας (κομματικός ανταγωνισμός, κράτος δικαίου, ατομικά δικαιώματα κ.α.) προς όφελος της λαϊκής βούλησης, όπως ερμηνεύεται από το ίδιο το κόμμα και τον αρχηγό του. Επιπλέον, εκφράζει έναν πολιτικό λόγο που καταγγέλλει τις ελίτ ως διεφθαρμένες, απαξιώνει την διάκριση σε αριστερά και δεξιά και αναδεικνύει μια υποτιθέμενη «κοινή λογική του μέσου ανθρώπου» ως αντίδοτο στον επίσημο ή επιστημονικό λόγο. Αυτά είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που θεωρούμε ότι παρουσιάζει ο εθνικολαϊκισμός, χωρίς να υποστηρίζουμε ότι συγκροτούν έναν τελικό ορισμό του φαινομένου.

Θεωρίες συνωμοσίας

Αναφέραμε παραπάνω ότι ο λόγος των ακροδεξιών κομμάτων είναι πολλές φορές υπαινικτικός και αμφίσημος. Αυτό το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των ακροδεξιών πολιτικών κομμάτων είναι ενδιαφέρον για την έρευνά μας διότι, όπως θα δούμε παρακάτω, αποτελεί κεντρικό στοιχείο στην διατύπωση συνωμοσιολογικών θέσεων των κομμάτων που θα μελετήσουμε. Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να παραπέμψουμε στο έργο του Milza, ο οποίος έχει καταπιαστεί με το ζήτημα και αναδεικνύει το κεντρικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι προσεγγίσεις του φαινομένου:

«Απαγορεύεται, όμως, να αλλάζουν οι άνθρωποι και να καίνε μια μέρα ό,τι είχαν λατρέψει την προηγούμενη; Αν ήταν έτσι, θα έπρεπε να αναρωτιόμαστε μήπως οι πρώην κομμουνιστές[...] εξακολουθούν να τρέφουν την ελπίδα μιας “εφόδου στα χειμερινά ανάκτορα”. Ας παραδεχτούμε, ωστόσο, ότι οι άνθρωποι της Νέας Δεξιάς είχαν μια αρχική επιλογή και μια κοινή στάση που δεν τις συναντάμε αλλού» (Milza, 2004: 345-346).

Πράγματι, η εκτεταμένη διγλωσσία για την οποία κάνουμε λόγο μελετάται εδώ υπό το φως της ιστορικής εμπειρίας της μεταπολεμικής περιόδου και δεν αποτελεί κάποιο *a priori* χαρακτηριστικό ειδικά των φασιστικών ή ακροδεξιών κομμάτων. Είναι μάλιστα ένα αναγκαίο στοιχείο για την κατανόηση του φαινομένου της συνωμοσιολογίας στο οποίο θα στραφούμε αμέσως.

Όσον αφορά τις θεωρίες συνωμοσίας, θα υιοθετήσουμε τον ορισμό του Barkun: είναι οι θεωρίες σύμφωνα με τις οποίες «ένας οργανισμός αποτελούμενος από άτομα ή ομάδες δρούσε ή δρα

μυστικά ώστε να επιτύχει κάποιο διαβολικό σκοπό». Η θεωρία συνωμοσίας μπορεί να αφορά μόνο ένα γεγονός, ένα ευρύτερο θέμα, ή ακόμα και το σύνολο της ιστορίας (Barkun, 2013: 3-6). Όπως γίνεται σαφές, τα κριτήρια για να οριστεί μια θέση ως θεωρία συνωμοσίας αφορούν την δομή της επιχειρηματολογίας και όχι τις ιδεολογικές απόψεις ή την κοινωνική θέση όσων την εκφράζουν (Bratich, 2008: 2). Η ανάγκη να δοθεί έμφαση στην ιστορικότητα του φαινομένου, για την οποία έκανε λόγο ο Milza, έρχεται και πάλι στο προσκήνιο. Πράγματι, θεωρίες συνωμοσίας είναι δυνατόν να εντοπιστούν στον πολιτικό λόγο κομμάτων και πολιτικών από οποιοδήποτε ιδεολογικό ρεύμα κι αν προέρχονται. Ωστόσο, στον χώρο της άκρας δεξιάς οι θεωρίες συνωμοσίας δεν αποτελούν απλώς ένα περιθωριακό φαινόμενο ή ένα σύμπτωμα αλλά μια ολόκληρη «παράδοση ερμηνείας», είναι δηλαδή σημαντικό μέρος της κοσμοθεωρίας τους (Byford, 2011: 4-8, 101-107).⁶

Αναφέραμε παραπάνω ότι τόσο ο φασισμός όσο και ο λαϊκισμός στρέφονται εναντίον κατεστημένων αντιλήψεων καθώς και του επιστημονικού λόγου. Αυτή η παρατήρηση μας φέρνει σε ένα αρκετά κεντρικό ζήτημα της συζήτησης σχετικά με την φύση των θεωριών συνωμοσίας, εκείνο της σχέσης τους με τις επίσημες ερμηνείες καταστάσεων ή γεγονότων. Έχει πράγματι υποστηριχθεί ότι μια θεωρία συνωμοσίας είναι υποχρεωτικά «μια θεωρία που αντιτίθεται στην ερμηνεία που έχει επίσημο status σε ορισμένο τόπο και χρόνο» (Coady, 2006: 2). Σύμφωνα με τον Keeley, είναι ειδικά οι αβάσιμες θεωρίες συνωμοσίας εκείνες που έχουν αυτό το χαρακτηριστικό (Keeley, 2006: 51-52). Η στάση αυτή φαίνεται να ταιριάζει με την προσέγγιση που έχουμε υιοθετήσει για την άκρα δεξιά. Όσον αφορά όμως ειδικά τις θεωρίες συνωμοσίας, παρουσιάζει ανυπέρβλητα προβλήματα. Το βασικότερο είναι η χάραξη μιας αυστηρής διαχωριστικής γραμμής μεταξύ ενός επίσημου «ορθού» λόγου και των θεωριών συνωμοσίας. Κατά πρώτον, ένας τέτοιος διαχωρισμός είναι ίσως εφικτός και επιθυμητός σε ζητήματα που άπτονται των θετικών επιστημών ή των επιστημών υγείας, αφού οι ψευδοεπιστημονικές πεποιθήσεις είναι σχετικά εύκολο να διακριθούν. Δεν είναι όμως τόσο προφανής σε ζητήματα σχετικά με την λήψη πολιτικών αποφάσεων, όπου μπορεί κάλλιστα να παρουσιάζονται φαινόμενα αδιαφάνειας ή διαφθοράς. Επιπλέον, δεν είναι απίθανο να αποτελεί και η ίδια η

⁶ Δανειζόμαστε τον όρο από τον Byford ο οποίος τον χρησιμοποιεί για να αναδείξει την συνέχεια που έχει στον χρόνο ένα ρητορικό στυλ των θεωριών συνωμοσίας. Παρότι δεν ασχολείται ευθέως με την άκρα δεξιά στο έργο του, πιστεύουμε ότι οι θεωρίες περί μυστικών εταιρειών και, ασφαλώς, οι αντισημιτικές θεωρίες είναι τόσο δημοφιλείς ειδικά στον συγκεκριμένο πολιτικό χώρο που νομιμοποιούν την χρήση του.

επίσημη ερμηνεία ενός γεγονότος μια θεωρία συνωμοσίας, με πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα τα όσα έχουν αναφέρει για την πανδημία Covid-19 ηγέτες όπως ο Trump.

Αν θέλουμε να είμαστε συνεπείς με την θέση μας ότι η θεωρία συνωμοσίας ορίζεται από εσωτερικά της χαρακτηριστικά και όχι από την κοινωνική θέση ή την ιδεολογική τοποθέτηση όσων την διατυπώνουν, θα πρέπει λοιπόν να απορρίψουμε την προσέγγιση που αντιδιαστέλλει τον επίσημο λόγο με τις θεωρίες συνωμοσίας.

Ένα άλλο ζήτημα, στο οποίο αναφερθήκαμε στην εισαγωγή, είναι αυτό της σχέσης μεταξύ θεωριών συνωμοσίας και των δύο ρευμάτων της άκρας δεξιάς για τα οποία ήδη κάναμε λόγο. Ασφαλώς, η εμπειρική έρευνα μπορεί να δείξει διαφορές μεταξύ δύο ή περισσότερων κομμάτων που ανήκουν σε διαφορετικά ρεύματα όσον αφορά το περιεχόμενο ή την ένταση του συνωμοσιολογικού λόγου, Ωστόσο, κρίνουμε ότι δεν υπάρχει λόγος να προβούμε προκαταβολικά σε οποιαδήποτε σχετική κατηγοριοποίηση.⁷ Η μόνη διάκριση που κάνουμε αφορά την μορφή της αντίθεσης απέναντι στην κατεστημένη γνώση και την λειτουργία των θεσμών με βάση όσα προαναφέραμε: Η εξτρεμιστική άκρα δεξιά προτάσσει την γνώση του ηγέτη ή κάποιας πνευματικής ή άλλης ελίτ ως εναλλακτική στον φιλελεύθερο και/ή επιστημονικό λόγο καθώς και στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, ενώ η λαϊκιστική άκρα δεξιά εκφράζει, όπως παρατηρεί ο Getz, την υποτιθέμενη ανώτερη κοινή λογική του μέσου ανθρώπου από εκείνη των «ελίτ» (Getz, 1994: 3-4).

Η πιο δημοφιλής, ίσως, θεωρία συνωμοσίας σχετικά με την μετανάστευση είναι εκείνη της Μεγάλης Αντικατάστασης, σύμφωνα με την οποία ορισμένες ελίτ επιδιώκουν την δημογραφική μεταβολή των δυτικών κοινωνιών μέσω της εισροής πληθυσμών από την Αφρική, την Ασία και την Μέση Ανατολή (Καρακατσούλη, 2024: 60-4). Ωστόσο, τέτοιες αντιλήψεις προϋπήρχαν της διατύπωσης του όρου «Μεγάλη Αντικατάσταση» από τον Renaud Camus, ο οποίος την έκανε δημοφιλή σε έργο του το 2011 (Camus, 2011: Le grand remplacement).⁸ Για αυτό το λόγο, θα

⁷ Ο Ramsay υποστηρίζει ότι υπάρχουν δύο διακριτά ρεύματα εντός της «ριζοσπαστικής δεξιάς» όσον αφορά τις θεωρίες συνωμοσίας, το πιο ακραίο που υποστηρίζει ότι ο κόσμος κυβερνάται από κρυφές δυνάμεις και το πιο μετριοπαθές που θεωρεί ότι υπάρχουν υπερεθνικές δυνάμεις που επιδιώκουν την υπονόμευση του εθνικού κράτους. Η διάκριση μεταξύ θεωριών συνωμοσίας διαφορετικής ερμηνευτικής εμβέλειας είναι συνηθισμένη στην σχετική βιβλιογραφία, αλλά δεν πιστεύουμε ότι οι δύο τύποι κομμάτων της άκρας δεξιάς αντιστοιχούν στα δύο ρεύματα που αναφέρει ο Ramsay (Ramsay, 2006: 74-75).

⁸ Η φοβία ότι η ανάμιξη των λευκών κατοίκων της ευρωπαϊκής και της αμερικανικής ηπείρου με βιολογικά «κατώτερους» πληθυσμούς θα οδηγούσε σε αφανισμό των πρώτων, καθώς και η υποψία ή πεποίθηση ότι η

αποφύγουμε την χρήση του όρου «Μεγάλη Αντικατάσταση», αφού είναι παρακινδυνευμένο να χρησιμοποιηθεί αναδρομικά για θεωρίες που μοιράζονται με τον πυρήνα του επιχειρήματος του Camus αλλά ενδεχομένως διαφοροποιούνται σε κρίσιμα ζητήματα (όπως π.χ. την ταυτότητα των συνωμοτών). Επιπλέον, και με βάση τα όσα έχουμε αναφέρει πρωτίτερα περί διγλωσσίας των νεοφασιστικών και μεταφασιστικών κομμάτων, ενίοτε η θεωρία της Μεγάλης Αντικατάστασης απορρίπτεται ρητά ώστε να διατυπωθούν στην θέση της λιγότερο ακραίες θεωρίες (Taguieff, 2021: 169-170).

Ακόμα, οι αρνητικές κρίσεις απέναντι στην μετανάστευση δεν είναι απαραίτητα συνωμοσιολογικές. Ενίοτε στηρίζονται σε επιχειρήματα οικονομικής φύσεως τα οποία ούτε στηρίζονται ούτε παραπέμπουν σε θεωρίες συνωμοσίας. Για να τεκμηριώνεται ο συνωμοσιολογικός χαρακτήρας μιας τοποθέτησης πρέπει να εντοπίζεται αναφορά στην ύπαρξη μιας συνωμοσίας, δηλαδή στην ύπαρξη μιας ομάδας ατόμων ή οργανισμών που δρουν μυστικά ώστε να επιτύχουν τον σκοπό τους (Coady, 2006: 1). Αν, για παράδειγμα, ένας πολιτικός υποστηρίζει ότι οι μετανάστες που έφθασαν στην Ελλάδα την δεκαετία του '90 από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη μετά την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων ήρθαν με κίνητρο την εύρεση εργασίας, η παρουσία τους όμως οδήγησε σε αύξηση της ανεργίας, τότε διατυπώνει αντιμεταναστευτικό λόγο που δεν είναι συνωμοσιολογικός, αφού δεν εντοπίζεται κάπου το στοιχείο της κρυφής δράσης συνωμοτών. Αν όμως η έλευση των μεταναστών θεωρηθεί αποτέλεσμα ενός σχεδίου που έθεσαν σε εφαρμογή εχθροί της χώρας ώστε να αποσταθεροποιήσουν την οικονομία της, τότε διατυπώνεται αντιμεταναστευτικός συνωμοσιολογικός λόγος.⁹

Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί ότι οι εκφραστές συνωμοσιολογικών θέσεων ορισμένες φορές δεν διατυπώνουν ευθέως την υποστήριξή τους σε θεωρίες συνωμοσίας αλλά υιοθετούν μια επιφανειακά σκεπτικιστική ρητορική, καλώντας τους αναγνώστες ή ακροατές να κρίνουν μόνοι

ανάμειξη αυτή καθοδηγούνταν από σκοτεινά κέντρα είχε ήδη διατυπωθεί πολύ παλιότερα, βλ. Kuhl, Stefan, *The Nazi Connection, Eugenics, American Racism and German National Socialism*, Oxford University Press, New York, 1994 και Hinton, L. Alexander, *It can happen here, White power and the rising threat of genocide in the US*, New York University Press, New York, 2021.

⁹ Παρά την κριτική που έχει ασκηθεί στον Popper, κρίσιμο θεωρούμε εδώ το στοιχείο που ανέδειξε ως θεμελιώδες στην διάκριση μεταξύ επιστημονικών και συνωμοσιολογικών θεωριών της κοινωνίας: Οι πρώτες αφήνουν χώρο στην σύμπτωση, την τυχαιότητα και τις μη αναμενόμενες συνέπειες της δράσης, ενώ οι δεύτερες υιοθετούν μια υπεραπλουστευτική στάση και αποδίδουν τα κοινωνικά φαινόμενα στην δράση συνωμοτών (Popper, 2002: 161-182).

τους αν αυτές ευσταθούν (Ψαρράς, 2013: 52-3). Αυτό που μεταβάλλεται σε τέτοιες περιπτώσεις δεν είναι ο πυρήνας ή η ένταση του συνωμοσιολογικού επιχειρήματος αλλά ο τρόπος της διατύπωσής του.

Παρόμοια με αυτή την τακτική είναι η χρήση συνθηματικών λέξεων, υπονοούμενων, ρητορικών ερωτημάτων ή ακόμα και η εμφατική παρατήρηση ότι συγκεκριμένα γεγονότα ή συμπτώσεις είναι περίεργα ή δύσκολο να ερμηνευτούν. Σε κάθε περίπτωση ο στόχος είναι η μετάδοση ενός μηνύματος το οποίο δεν είναι ξεκάθαρο και, ασφαλώς, δεν είναι τεκμηριωμένο, δημιουργεί όμως συγκεκριμένες εντυπώσεις στους δέκτες. Αυτή η τακτική εντάσσεται σε μια ευρύτερη «διπλή στρατηγική» που ακολουθούν ορισμένες φορές τα κόμματα της άκρας δεξιάς, όπως αναφέραμε και προτύτερα. Στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής, εκφέρουν έναν ηπιότερο πολιτικό λόγο στα πιο επίσημα κανάλια επικοινωνίας, διατυπώνουν όμως μια οξύτερη ρητορική σε χώρους και εκδόσεις που απευθύνονται σε ένα πιο περιορισμένο κοινό (Γεωργιάδου, 2008: 67-73, Ψαρράς, 2010: 12-21).

Τα κόμματα της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα

Τις δεκαετίες του 2000 και του 2010 ο χώρος της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα κυριαρχήθηκε από δύο κόμματα, τον ΛΑ.Ο.Σ. και την Χρυσή Αυγή αντίστοιχα. Μετά την καταδίκη της τελευταίας ως εγκληματικής οργάνωσης, ο χώρος της άκρας δεξιάς εισήλθε σε μια περίοδο ζυμώσεων και ανακατατάξεων. Στις εκλογές του 2019, το μόνο κόμμα από αυτόν τον χώρο που κατόρθωσε να εισέλθει στο κοινοβούλιο ήταν η Ελληνική Λύση. Ωστόσο, η αντίληψη ότι επρόκειτο να κυριαρχήσει στον χώρο της άκρας δεξιάς όπως είχαν κάνει το ΛΑ.Ο.Σ. και η Χρυσή Αυγή διαψεύστηκε στις εκλογές του 2023, όταν εισήλθαν στο κοινοβούλιο άλλα δύο κόμματα του χώρου, η Νίκη και οι Σπαρτιάτες.

Η Ελληνική Λύση

Η Ελληνική Λύση συγκροτήθηκε το 2016 από τον δημοσιογράφο και πολιτικό Κυριάκο Βελόπουλο, μια γνωστή φυσιογνωμία στον χώρο της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής δεξιάς ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990. (Γεωργιάδου, 2019: 169, Καρακατσούλη, 2024: 245-51). Από το 2007 έως το 2012 ήταν βουλευτής με το ΛΑ.Ο.Σ, ενώ αμέσως μετά και έως το 2015 προσχώρησε στη Νέα Δημοκρατία, χωρίς όμως να θέσει υποψηφιότητα σε εκλογική αναμέτρηση.

Η Ελληνική Λύση είναι το κόμμα που βρίσκεται εγγύτερα στον τύπο της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής δεξιάς με την σημασία που δίνει στον όρο ο Mudde, παρουσιάζει δηλαδή ως βασικά χαρακτηριστικά τον νατιβισμό, τον αυταρχισμό και τον λαϊκισμό (Mudde, 2011: 56-69, Georgiadiou, 2019). Στις βουλευτικές εκλογές του 2019 η Ελληνική Λύση έλαβε το 3.70% των ψήφων και δέκα έδρες και στις βουλευτικές εκλογές του Μαΐου του 2023 έλαβε το 4.45% των ψήφων και δεκαέξι έδρες. Τέλος, στις βουλευτικές εκλογές του Ιουνίου του 2023 έλαβε το 4.44% των ψήφων και δώδεκα έδρες.¹⁰

Ο πολιτικός λόγος της Ελληνικής Λύσης παρουσιάζει στοιχεία που είναι χαρακτηριστικά των κομμάτων της άκρας δεξιάς, μεταξύ αυτών την αντιμεταναστευτική ρητορική, και έχει έντονο το στοιχείο της συνωμοσιολογίας (Γεωργιάδου & Μαυροπούλου, 2024). Άλλωστε, ο ιδρυτής και πρόεδρος της έχει εκδώσει πλήθος έργων ήδη από την δεκαετία του 2000 στα οποία κάνει συστηματικά αναφορές σε κάποιους σκιώδεις δρώντες, τους «κοσμοεξουσιαστές», το «Διεθνές Κεφάλαιο», την Λέσχη Μπίλντερμπεργκ κ.α., οι οποίοι θεωρούνται Εβραίοι ή όργανα των Εβραίων. Σκοπός τους είναι η αποδυνάμωση των εθνικών συνειδήσεων των λαών, μέσω της «αλλοίωσης» του πολιτισμού, των αξιών, ακόμα και του πληθυσμού τους, ώστε να γίνουν πιο εύκολα ελεγχόμενοι. Κεντρικός πυλώνας του σχεδίου τους είναι η εγκατάσταση αλλοδαπών στις κοινωνίες της Δύσης (Βελόπουλος, 2000, 2001, 2009, 2014). Κατά κύριο λόγο, οι θεωρίες συνωμοσίας που διατυπώνει ακολουθούν το μοτίβο του «μύθου της σκευωρίας» που εξηγεί το σύνολο της – νεότερης, τουλάχιστον – ιστορίας (Taguieff, 2010: 25-6). Τέτοιες και παρόμοιες αντιλήψεις εκφράζονται και από το κόμμα της Ελληνικής Λύσης, αφού συχνά κάνει λόγο για αλλοίωση του ελληνικού έθνους από μετανάστες και για σκοτεινές ελίτ που επιβουλεύονται τον ελληνισμό, όπως θα φανεί και παρακάτω.

Τέλος, η Ελληνική Λύση παρουσιάζει σχετικά υψηλά ποσοστά μεταξύ των νέων καθώς και όσων είναι χειρώνακτες ή άνεργοι. Η κατηγορία όμως η οποία υπεραντιπροσωπεύεται μεταξύ των ψηφοφόρων της είναι όσοι δεν έχουν ανώτερη εκπαίδευση. Στα θέματα μεταναστευτικής πολιτικής και ασφάλειας, οι ψηφοφόροι του κόμματος βρίσκονται πολύ κοντά στις θέσεις του κόμματος, σε άλλα σημαντικά ζητήματα όμως διαφοροποιούνται. Για παράδειγμα, η Ελληνική Λύση στρέφεται εναντίον της Ε.Ε. και υπερασπίζεται σθεναρά της ενίσχυση των δεσμών με την Ρωσία, όμως περισσότεροι από τους μισούς ψηφοφόρους της δεν επιθυμούν την επιβράδυνση

¹⁰ <https://ekloges.ypes.gr>

της ευρωπαϊκή ενοποίησης, ενώ πολλοί διαφωνούν και με την θέση του κόμματος για αύξηση της φορολόγησης στα υψηλά εισοδήματα (Georgiadiou, 2024: 12-13).

Η Νίκη

Η Νίκη ιδρύθηκε το 2019 από τον θεολόγο και δάσκαλο Δημήτρη Νατσιό, όμως οι πρώτες ανακοινώσεις αναρτήθηκαν στον ιστότοπο του κόμματος το 2022 και συμμετείχε για πρώτη φορά σε εκλογική αναμέτρηση το 2023. Η καθυστέρηση στην έναρξη λειτουργίας του κόμματος πιθανώς οφείλεται στο αναπάντεχο γεγονός της πανδημίας και τις συνέπειές της. Στις εκλογές του Μαΐου του 2023 η Νίκη έλαβε το 2.92% των ψήφων, και στις εκλογές του επόμενου μήνα έλαβε 3.70%, εκλέγοντας δέκα βουλευτές. Στις ευρωεκλογές του επόμενου έτους τα ποσοστά του κόμματος αυξήθηκαν ακόμα περισσότερο και έλαβε 4.37% των ψήφων.

Η Νίκη παρουσιάζει πολλά από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα λαϊκιστικά ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα. Όπως φαίνεται από την πολιτική διακήρυξη του κόμματος, καταγγέλει την κομματοκρατία, αρνείται την διάκριση σε δεξιά και αριστερά, εμφανίζεται εχθρική απέναντι στους αλλοδαπούς και στην πολιτισμική ανάμειξη και στρέφεται εναντίον των «εντολοδόχων της παγκοσμιοποίησης».¹¹ Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι η Νίκη διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα κόμματα του ευρύτερου ακροδεξιού χώρου λόγω της έμφασης που δίνει στην θρησκεία (Ρόρη & Γεωργιάδου, 2023).

Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στην επιχειρηματολογία που υιοθετεί το κόμμα σε ορισμένα ζητήματα, όπως η προστασία της «παραδοσιακής οικογένειας» και η χρήση των νέων ψηφιακών ταυτοτήτων, η οποία έχει έντονα θρησκευτικό και θεολογικό περιεχόμενο. Για παράδειγμα, σε έντυπο που εξέδωσε για την ψήφιση του νομοσχεδίου για τον γάμο ομόφυλων ζευγαριών το πρώτο επιχειρήμα που χρησιμοποιείται είναι η αντισυνταγματικότητα του νομοσχεδίου με το εξής σκεπτικό: Το Σύνταγμα έχει ως προμετωπίδα το όνομα της Αγίας Τριάδας, κατ' επέκταση οι νομοθέτες πρέπει να ακολουθούν τις αξίες του ευαγγελίου. Παρακάτω, η αντίθεση της Νίκης στους γάμους ομόφυλων ζευγαριών βασίζεται κυρίως σε επιχειρήματα θεολογικής υφής και παραπομπές σε ιερά κείμενα.¹²

¹¹ <https://nikh.gr/i-niki>

¹² <https://nikh.gr/i-niki/ilektronika-entypa/866-stirizoume-tin-ierotita-tis-paradosiakis-oikogeneias>

Η Νίκη αντλεί τους ψηφοφόρους της κυρίως μεταξύ των ηλικιών 35-54, σε αντίθεση όμως με την Ελληνική Λύση και τους Σπαρτιάτες δεν έχει περισσότερους άνδρες ψηφοφόρους από γυναίκες. Ένα ακόμα στοιχείο που διαφοροποιεί τη Νίκη από τα άλλα δύο κόμματα είναι η ύπαρξη ψηφοφόρων με ανώτερη εκπαίδευση μεταξύ του εκλογικού κοινού της. Ωστόσο, τα προπύργια του κόμματος ταυτίζονται σε μεγάλο βαθμό με εκείνα των Σπαρτιατών και κυρίως της Ελληνικής Λύσης, με την μεγαλύτερη υποστήριξη να εντοπίζεται στην βόρεια Ελλάδα (Georgiadiou & Rori, 2023).

Οι Σπαρτιάτες

Οι Σπαρτιάτες είναι ένα εθνικιστικό κόμμα με μιλιταριστική ρητορική που παρουσιάζει εξαιρετικά ιδιόμορφη πορεία. Το κόμμα ιδρύθηκε το 2017, δηλαδή πριν της αποτυχία της Χρυσής Αυγής να εισέλθει στο κοινοβούλιο το 2019 και την καταδίκη της ως εγκληματική οργάνωση το 2020, από τον Βασίλη Στίγκα ο οποίος ήταν παλιότερα μέλος της Νέας Δημοκρατίας, ύστερα της Πολιτικής Άνοιξης και μετέπειτα του ΛΑΟΣ. Στις εκλογές του 2019 ο ίδιος ήταν υποψήφιος βουλευτής και ευρωβουλευτής με την Ένωση Κεντρώων (Ρόρη & Γεωργιάδου, 2023).¹³

Η πορεία του κόμματος, το οποίο δεν συμμετείχε καν στις εκλογές του Μαΐου του 2023, άλλαξε απότομα όταν ο έγκλειστος στις φυλακές Ηλίας Κασιδιάρης το στήριξε ανοιχτά πριν την εκλογική αναμέτρηση του Ιουνίου, μετά τον αποκλεισμό άλλου σχηματισμού στον οποίο συμμετείχαν υποστηρικτές του. Από την πλήρη αφάνεια, οι Σπαρτιάτες κατέληξαν να λαμβάνουν το 4.82% των ψήφων και να εκλέγουν δώδεκα βουλευτές. Έγιναν δηλαδή, με μικρή διαφορά από την Ελληνική Λύση, το ισχυρότερο κόμμα της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα. Η στήριξη όμως του κόμματος από τον Κασιδιάρη εγκυμονούσε κινδύνους για την συνοχή του κόμματος. Σύντομα ο Στίγκας κατηγόρησε τρεις από τους βουλευτές του ως κατευθυνόμενους από σκοτεινά κέντρα εξουσίας και τους διέγραψε, με αποτέλεσμα να του εναντιωθεί το σύνολο της κοινοβουλευτικής ομάδας του κόμματος. Τελικά, μετά από τις διαγραφές αλλά και αποχωρήσεις άλλων βουλευτών, οι Σπαρτιάτες έμειναν με πέντε έδρες στο κοινοβούλιο.¹⁴

¹³ <https://www.tovima.gr/print/politics/spartiates-teratogeneseis-me-perikefalaia/>

¹⁴

https://www.areiospagos.gr/ekloges_2024_euro/%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%9A%CE%97%CE%A1%CE%A5%CE%9E%CE%97%20%CE%95%CE%A5%CE%A1%CE%A9%CE%95%CE%9A%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%95%CE%A3%201_2024_signed.pdf

Είναι λοιπόν ακόμα πιο δύσκολο να ταξινομηθούν οι Σπαρτιάτες σε σχέση με την Ελληνική Λύση και τη Νίκη. Πέρα από τις αμφισβησίες που εντοπίζονται στον λόγο του κόμματος, οι Σπαρτιάτες χαρακτηρίζονται από εσωτερικές εντάσεις, ενώ καταβάλουν προσπάθεια να αποστασιοποιηθούν από την Χρυσή Αυγή η οποία καταδικάστηκε ως εγκληματική οργάνωση.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι στην ιδρυτική τους διακήρυξη αναφέρουν ότι κινούνται αυστηρά εντός των συνταγματικών πλαισίων, ότι εμφορούνται από αγνά πατριωτικά ιδεώδη και ότι υπερασπίζονται τα ατομικά δικαιώματα και τη δημοκρατία, ενώ δεν λείπει και η δήλωση στήριξης στην ενωμένη Ευρώπη στην οποία όμως θα πρέπει να υπάρχει σεβασμός της ανεξαρτησίας των κρατών μελών. Υπάρχει, ασφαλώς, η πάγια σε κόμματα της άκρας δεξιάς αντίληψη ότι αντιτίθενται σε «κάθε προσπάθεια αλλοίωσης της πολιτιστικής μας ταυτότητας και της επιχειρούμενης, από το καθεστωτικό πολιτικό σύστημα, ισλαμοποίησης της Ελλάδας».

Ωστόσο, τα δελτία τύπου του κόμματος και οι δηλώσεις των στελεχών του αποκαλύπτουν μια αρκετά διαφορετική εικόνα. Ενδεικτικά, εκφράζεται ο ανυπόκριτος θαυμασμός των Σπαρτιατών για τον Ιωάννη Μεταξά και το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου (30/10/24)¹⁵, ενώ αυτοχαρακτηρίζονται ευθέως ως εθνικιστές (ενδεικτικά 22/01/2024 & 20/07/2024)¹⁶. Ακόμα, αναφέρονται ενίοτε στην «Νέα Τάξη Πραγμάτων» (08/07/2024)¹⁷.

Επιπλέον, μπορεί κανείς να συναντήσει φυλετικές αντιλήψεις για την συγκρότηση του έθνους. Τέτοιες αντιλήψεις εκφράζονται ορισμένες φορές σε άρθρα που φιλοξενούνται στην ιστοσελίδα του κόμματος και όχι σε δελτία τύπου ή σε δηλώσεις βουλευτών ή εκπροσώπων του. Για παράδειγμα, σε άρθρο του Λάμπρου Χουλιάρα διατυπώνεται ευθέως η θέση ότι το έθνος «σχηματίζεται από δύο βασικούς παράγοντες, την ΦΥΛΗ και την ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ» (η έμφαση στο πρωτότυπο), ενώ ακόμα και η μεταβίβαση των κοινών πνευματικών στοιχείων ενός έθνους από γενιά σε γενιά θεωρείται ότι οφείλεται σε γενετικούς παράγοντες.¹⁸ Οι ρατσιστικές αντιλήψεις των Σπαρτιατών αποτυπώνονται γλαφυρά και σε ένα ακόμα άρθρο με ίδια ημερομηνία ανάρτησης, ανυπόγραφο όμως, στο οποίο εκφράζεται η άποψη ότι οι Γερμανοί είναι έθνος που

¹⁵ <https://spartiates.gr/to-ochi-tou-metaxa-syntassetai-me-to-ochi-tou-laou>

¹⁶ <https://spartiates.gr/synantisi-tou-proedrou-tis-k-o-spartiates-v-stigka-me-ton-antiprosopo-ton-neon-ellinon-ethnikiston-ton-ipa>, <https://spartiates.gr/20-iouliou-1974-20-iouliou-2024-kanenas-den-xechna-tipota-den-xechnietai>

¹⁷ <https://spartiates.gr/gallikes-ekloges-i-para-fysin-synergasia-tis-neas-taxis-pragmaton>

¹⁸ 15/08/2023 <https://spartiates.gr/i-proothoumeni-ennoia-tou-ethnous-katargei-tin-ennoia-tis-fysikis-tou-ypostasis>
Η έμφαση στο πρωτότυπο.

κατάγεται από την Μογγολία, όπως και οι Τούρκοι, και ότι «λόγω της ασιατικής του καταγωγής και εξαιτίας του συνδρόμου κατωτερότητας που το διακρίνει» μισεί τους Ευρωπαίους και έχει κινηθεί πολεμικά εναντίον τους τόσες φορές στο παρελθόν.¹⁹

Αντιθέτως, δεν φαίνεται να εκφράζουν αντιλήψεις που βρίσκονται κοντά στον εθνικολαϊκισμό, αφού λείπει το κεντρικότερο ίσως στοιχείο του: Η έμφαση σε έναν ηθικό λαό ο οποίος, εκείνος μόνο, κατέχει την γνώση και τις δυνάμεις ώστε να νικήσει τις διεφθαρμένες ελίτ που τον δυναστεύουν. Αντίθετα, μεγάλη έμφαση δίνεται στην σημασία της ηγεσίας του ελληνικού έθνους, όπως για παράδειγμα ο Ιωάννης Μεταξάς για τον οποίο κάναμε λόγο παραπάνω, ο Ιωάννης Καποδίστριας, οι οπλαρχηγοί του 1821 και, ακόμα, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος (29/05/2024 & 27/09/2024)²⁰.

Είναι δύσκολο στην περίπτωση των Σπαρτιατών να γίνει λόγος για αρχηγικό κόμμα στο πρότυπο του λαϊκισμού. Αυτό όμως πιθανώς να οφείλεται κυρίως σε συγκυριακούς παράγοντες, όπως για παράδειγμα την γρήγορη συγκρότηση και εκτίναξη του κόμματος καθώς και τις επιλοκές που παρουσιάστηκαν από τις συγκρούσεις μεταξύ του Στίγκα και των βουλευτών του κόμματος, και όχι ιδεολογικά χαρακτηριστικά των Σπαρτιατών. Πάντως, γενικά οι Σπαρτιάτες φαίνεται να τοποθετούνται εγγύτερα της νεοφασιστικής ή μεταφασιστικής άκρας δεξιάς παρά στον εθνικολαϊκισμό.

Τα προγράμματα των κομμάτων

Τα προγράμματα της Ελληνικής Λύσης

Η Ελληνική Λύση έχει δημοσιεύσει δύο προγράμματα. Στο πρόγραμμα του 2019 δεν γίνονται αναφορές στις αιτίες της μετανάστευσης, ενώ οι συνέπειές της αφορούν κυρίως το δίπολο ασφάλεια – ταυτότητα. Οι μετανάστες κατηγορούνται για την αύξηση της εγκληματικότητας και την μετάδοση ασθενειών, ενώ η ενσωμάτωσή τους θεωρείται ότι θα αλλοιώσει την γλώσσα, την θρησκεία και γενικά τον ελληνισμό. Στο πρόγραμμα αναφέρεται ότι από την παράνομη μετανάστευση «κινδυνεύει η κοινωνική και η οικονομική συνοχή της χώρας», χωρίς όμως να διευκρινίζεται για ποιο λόγο. Οι συνωμοσιολογικές θέσεις, έστω και υπαινικτικές, απουσιάζουν

¹⁹ 15/08/2023 <https://spartiates.gr/stamatiste-tous-ounnouns> Αξίζει να σημειωθεί ότι ο συντάκτης του άρθρου παραπέμπει σε ένα μόνο ιστορικό έργο του δέκατου ένατου αιώνα για να στηρίξει την άποψή του.

²⁰ <https://spartiates.gr/den-xechname-pali-me-chronia-me-kairous-pali-dika-mas-tha-nai>, <https://spartiates.gr/o-vasilis-stigkas-tima-ton-ioanni-kapodistria>

εντελώς, παρότι τα μοτίβα που εντοπίζονται σε σχετικές θεωρίες συνωμοσίας είναι εμφανή (Πρόγραμμα Ελληνικής Λύσης 2019: 207-10).

Το πρόγραμμα του 2021 αναπαράγει ορισμένες φράσεις του προηγούμενου σχεδόν αυτούσιες, αποτελεί όμως μια πιο εκτενή και επεξεργασμένη παρουσίαση των αντιλήψεων του κόμματος. Πέρα από την αναπαραγωγή των θέσεων του προγράμματος του 2019, στο ζήτημα της ασφάλειας προστίθεται και η παράμετρος του κινδύνου από την τρομοκρατία, αφού μεταξύ των μεταναστών θεωρείται ότι υπάρχουν και τζιχαντιστές. Αυτό που πραγματικά διακρίνει το πρόγραμμα του 2021 από το προηγούμενό του όμως είναι οι νύξεις του για τις αιτίες της μετανάστευσης που παραπέμπουν σε θεωρίες συνωμοσίας. Το πρόγραμμα αναφέρει χαρακτηριστικά «Ας μη γελιόμαστε. Εδώ μιλάμε για οργανωμένη μετανάστευση. Εξάλλου, πολλοί προέρχονται από μη εμπόλεμες περιοχές, πολύ μακριά από τη χώρα μας». Λίγο παρακάτω συνεχίζει, «ειδικά στην περίπτωση της Τουρκίας μιλάμε για *Υβριδικό Πόλεμο* αποσταθεροποίησης της χώρας και των συνόρων μας[...]» (η έμφαση στο πρωτότυπο). Τέλος, και ενώ γίνεται λόγος για τον αριθμό και την διασπορά των μεταναστών στην επικράτεια, υποστηρίζει ότι «υπάρχει μεταβολή της πληθυσμιακής σύνθεσης μιας περιοχής, δηλαδή εποικισμός» (Πρόγραμμα Ελληνικής Λύσης 2021: 399-408. Η έμφαση στο πρωτότυπο).

Το πρόγραμμα της Νίκης

Οι θέσεις της Νίκης διατυπώνονται στην ιστοσελίδα του κόμματος και είναι χωρισμένες σε θεματικές ενότητες. Ενδεικτική του χαρακτήρα του κόμματος είναι η απουσία ξεχωριστής κατηγορίας που να αναφέρεται στη μετανάστευση. Οι αναφορές σχετικά με το θέμα βρίσκονται στις ενότητες που αφορούν το δημογραφικό και συνδέονται με το κεντρικότερο ίσως θέμα του προγραμματικού λόγου της Νίκης, της προστασία της παραδοσιακής οικογένειας. Στο κείμενο «Δημογραφικό: Μια βραδυφλεγής πυρηνική βόμβα» η μετανάστευση παρουσιάζεται με όρους που παραπέμπουν σε οργανωμένη διαδικασία. Αρχικά οι μετανάστες χαρακτηρίζονται ως «παράνομοι απρόσκλητοι έποικοι» οι οποίοι «εγκαθιστούν, με τη σιωπηρή συνενοχή ή και ευλογία του πολιτικού συστήματος, σκληροπυρηνικά γκέτο», στην συνέχεια του κειμένου όμως αναφέρεται ρητά ότι «[...]η υποκατάσταση με ξένους πληθυσμούς δεν είναι τυχαία εξέλιξη, αλλά υπολογισμένο αποτέλεσμα αρρωστημένης πολιτικής και νοοτροπίας». Αυτό το σχόλιο μπορεί να θεωρηθεί ισχυρός υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος. Όσον αφορά τις συνέπειες της μετανάστευσης, είναι καθαρά αρνητικές: επιβάλλουν «την ισλαμική σαρία, άκρως

επικίνδυνες υγειονομικές συνήθειες, και την αδιανόητη για ευρωπαϊκές νοοτροπίες ζωή των χωρών, από τις οποίες δήθεν τρέχουν να ξεφύγουν».

Στο δεύτερο κείμενο που υπάρχει αναφορά για το μεταναστευτικό ζήτημα με τίτλο «Εθνικό Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα για το Δημογραφικό», η στάση που θα έπρεπε να έχει η ελληνική κυβέρνηση για τους μετανάστες εντάσσεται και πάλι στο ευρύτερο σχέδιο της Νίκης που αποσκοπεί στην ενίσχυση της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας. Εδώ ο λόγος του κόμματος αλλάζει, αφού δεν αναφέρεται σε αιτίες και συνέπειες της μετανάστευσης, αλλά στέκεται στην ανάγκη παροχής βοήθειας και ασύλου σε χριστιανικούς πληθυσμούς της Μέσης Ανατολής που προσπαθούν να ξεφύγουν από τον πόλεμο στις χώρες τους ή την μη ασφαλή Τουρκία.

Το πρόγραμμα των Σπαρτιατών

Μεταξύ των θέσεων που βρίσκονται αναρτημένες στην ιστοσελίδα των Σπαρτιατών βρίσκεται και μια ενότητα αφιερωμένη στη μετανάστευση. Οι θέσεις του κόμματος είναι διατυπωμένες με λόγο που χαρακτηρίζεται από προφορικό ύφος (π.χ. «Για να καμφθεί όλη αυτή η κατάσταση είναι πάρα πολύ δύσκολο») ενώ δεν λείπουν και οι ασάφειες και οι αντιφάσεις που προκύπτουν από την προχειρότητα των διατυπώσεων. Για παράδειγμα, θεωρείται ότι οι μετανάστες «αρνούνται τις ηθικές τους αξίες και τον τρόπο ζωής τους, αρνούνται τον πολιτισμό τους και έρχονται με κάθε τρόπο και μέσο στην Ελλάδα», αμέσως μετά όμως οι συντάκτες αναφέρουν πως «προσπαθούν [...] με κάθε τρόπο και κάθε μέσο να επιβάλλουν στην Ελλάδα και στις χώρες της Ευρώπης, πάλι τον δικό τους πολιτισμό, αρνούμενοι πεισματικά να ενσωματωθούν στον Ευρωπαϊκό τρόπο ζωής».

Πέρα από την αλλοίωση του ελληνικού και ευρωπαϊκού πολιτισμού που υποτίθεται ότι προκαλούν οι μετανάστες, άλλες συνέπειες της μετανάστευσης είναι η εγκληματικότητα και η παραβατική συμπεριφορά. Όσον αφορά τις αιτίες της μετανάστευσης, η προσέγγιση των Σπαρτιατών φαίνεται να μην δίνει απαντήσεις. Ωστόσο, αναφέρεται ότι οι μετανάστες πληρώνουν μεγάλα ποσά σε δουλέμπορους «με την αγαστή συνεργασία (περίεργο και κυρίως επί της ηθικής και της ουσίας παράλογο) παράνομων μη κυβερνητικών οργανώσεων», σχόλιο που εντάσσεται στην κατηγορία του ασθενούς υπαινικτικού συνωμοσιολογικού λόγου.

Δελτία τύπου

Οι πίνακες με την κωδικοποίηση δελτίων τύπου των τριών κομμάτων από την αρχή λειτουργίας του καθενός μέχρι και τον Νοέμβριο του 2024 βρίσκονται στο Παράρτημα. Ακολουθεί μια απλή καταγραφή της κωδικοποίησης.

Η Ελληνική Λύση αποτελεί το πιο αιχμηρό από τα τρία κόμματα όσον αφορά την κατάδειξη των υπαίτιων της μετανάστευσης, αφού σε 6 από τα 15 (40%) δελτία τύπου που εξετάσαμε αποδίδει ευθύνες στην ελληνική κυβέρνηση ή στο ελληνικό κράτος, σε 5 (33.33%) δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένους υπαίτιους και στα υπόλοιπα 4 (26.66%) καταγγέλλει είτε την Τουρκία, είτε ΜΚΟ, είτε κάνει ασαφείς αναφορές που παραπέμπουν σε διεθνείς συνωμότες.

Επιπλέον, μόνο σε ένα από τα 15 (6.66%) δελτία τύπου δεν αναφέρεται σε συνέπειες και ένα ακόμη (6.66%) είναι ασαφές. Στα υπόλοιπα είναι εμφανής ο προσανατολισμός του κόμματος: γίνονται 7 αναφορές (46.66%) στην αλλοίωση του πληθυσμού/εποικισμό και 4 (26.66%) στην εθνική ασφάλεια. Τα υπόλοιπα δελτία τύπου αφορούν τις ασθένειες που μπορεί να μεταφέρουν οι μετανάστες – θέμα που έσπευσε να εκμεταλλευτεί πολιτικά η Ελληνική Λύση την περίοδο λίγο μετά την έναρξη της πανδημίας – και τις πυρκαγιές – άλλο ένα θέμα που αναδείχθηκε σε ορισμένη συγκυρία. Παρουσιάζεται επίσης αρκετή ποικιλία στην ένταση της συνωμοσιολογίας. Τα 3 από τα 15 δελτία τύπου (20%) δεν εκφράζουν θεωρίες συνωμοσίας, τα 4 (26.66%) εκφράζουν μόνο ασθενείς υπαινιγμούς, τα 6 (40%) περιέχουν ισχυρούς υπαινιγμούς και μόνο 2 (13.33%) έχουν ρητά συνωμοσιολογικά επιχειρήματα.

Η Νίκη παρουσιάζει πιο ήπιο τόνο όσον αφορά την συνωμοσιολογία και την αιτιολόγηση της μετανάστευσης. Στα 18 δελτία τύπου μόνο 1 (5.55%) περιέχει ρητή αναφορά σε συνωμοσίες και 1 (5.55%) ακόμα έχει ισχυρό υπαινικτικό συνωμοσιολογικό λόγο, ενώ 6 (33.33%) έχουν ασθενή υπαινικτικό συνωμοσιολογικό λόγο και, τέλος, τα υπόλοιπα 10 (55.55%) δεν έχουν κάποια συνωμοσιολογική χροιά. Αντίστοιχα, 8 (44.44%) δελτία τύπου δεν αναφέρονται σε αιτίες της μετανάστευσης και 5 (27.77%) εμφανίζουν ως υπεύθυνη την ελληνική κυβέρνηση ή το ελληνικό κράτος ενώ τα υπόλοιπα 5 (27.77%) καταφέρονται εναντίον των ΜΚΟ, της Τουρκίας, των ευρωπαϊκών χωρών και διεθνών παραγόντων.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, η Νίκη έχει έντονα θρησκευτικό λόγο. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν ότι στα δελτία τύπου της Νίκης η αλλοίωση του πληθυσμού/ο εποικισμός της Ελλάδας συναντάται μόνο 2 φορές (11.11%) ενώ ο εξισλαμισμός της χώρας αναφέρεται 4 φορές (22.22%). Και στο

ζήτημα των συνεπειών της μετανάστευσης όμως, τα πρωτεία κατέχει η απουσία συγκεκριμένων αναφορών με 6 δελτία τύπου (33.33%). Η εθνική ασφάλεια έχει μόλις 3 (16.66%) αναφορές και η εγκληματικότητα 2 (11.11%).

Οι Σπαρτιάτες παρουσιάζουν έντονη ιδιομορφία. Στις θέσεις του κόμματος παρουσιάζεται, όπως είδαμε, ένα δείγμα ασθενούς υπαινικτικού συνωμοσιολογικού λόγου. Όμως στα δελτία τύπου, ο αντιμεταναστευτικός λόγος του κόμματος διατυπώνεται είτε με μη συνωμοσιολογικό τρόπο (7 στα 9 δελτία, 77.77%) είτε με ρητή αναφορά σε θεωρίες συνωμοσίας (2 στα 9 δελτία, 22.22%). Δεν υπάρχει δηλαδή καμία περίπτωση υπαινικτικότητας. Γενικά, οι Σπαρτιάτες δεν φαίνεται να ενδιαφέρονται στην αιτιολόγηση της μετανάστευσης. Δύο μόνο φορές (22.22%) κάνουν λόγο για διεθνείς συνωμότητες, ενώ στα υπόλοιπα 7 δελτία (77.77%) δεν κάνουν αναφορά σε αιτίες. Επιπλέον, τα δελτία τύπου των Σπαρτιατών παρουσιάζουν και μία ακόμη διαφοροποίηση από εκείνα της Ελληνικής Λύσης και της Νίκης: 5 στα 9 (55.55%) αφορούν την εγκληματικότητα και μόνο ένα (11.11%) αναφέρεται στην εθνική ασφάλεια. Μόνο 2 στα 9 (22.22%) αφορούν την αλλοίωση του ελληνικού πολιτισμού.

Λόγοι πολιτικών αρχηγών

Ακολουθούν τρεις λόγοι που εκφωνήθηκαν από το βήμα της βουλής από τους αρχηγούς των τριών κομμάτων που μελετούμε.

Λόγος Κυριάκου Βελόπουλου στην Συνεδρίαση ΟΓ', 18 Δεκεμβρίου 2023

Ο λόγος που εκφώνησε ο αρχηγός της Ελληνικής Λύσης έχει έντονα προφορικό χαρακτήρα και περιέχει αρκετές προσωπικές επιθέσεις εναντίον του τότε υπουργού εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης Άδωνη Γεωργιάδη. Όσον αφορά την ένταση του λαϊκισμού και της συνωμοσιολογίας παρουσιάζεται έντονη διαφοροποίηση από τον λόγο του κόμματος στα δελτία τύπου. Όπως και στο πρώτο πρόγραμμα της Ελληνικής Λύσης που αναφέραμε παραπάνω, ο Κυριάκος Βελόπουλος αποφεύγει να χρησιμοποιήσει στον λόγο του επιχειρήματα που παραπέμπουν σε θεωρίες συνωμοσίας.

Ωστόσο, το περιεχόμενο του λόγου παραμένει έντονα αντιμεταναστευτικό. Δεν υπάρχει αναφορά στις αιτίες της μετανάστευσης, γίνεται όμως αναφορά στις υποτιθέμενες αρνητικές

συνέπειές της τόσο στην οικονομία όσο και στον πολιτισμό. Τα επιχειρήματα που αφορούν την οικονομία αναδεικνύουν τις αρνητικές συνέπειες που έχει η εργασία των μεταναστών στα κρατικά ταμεία, αφού ο Κυριάκος Βελόπουλος υποστηρίζει ότι δεν είναι ασφαλισμένοι και δεν πληρώνουν ασφαλιστικές εισφορές και φόρους ενώ επωφελούνται από επιδόματα τα οποία δεν λαμβάνουν οι Έλληνες:

«Αυτοί οι εργάτες που μαζεύουν φράουλες και ελιές πληρώνονται στην καλύτερη περίπτωση, κύριε Γεωργιάδη, με το εργόσημο. Δεν κολλούν ένσημα. Οπότε, η συνεισφορά τους στο ασφαλιστικό είναι μηδαμινή [...]Επειδή δηλώνουν χαμηλό εισόδημα δεν πληρώνουν φόρους και επωφελούνται και των επιδομάτων των οποίων δεν επωφελούνται οι εργοδότες τους».

Πάντως δεν αναφέρει ότι οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές των γηγενών εργατών. Τέλος, η επιλογή της χρήσης εργατικών χεριών από τρίτες χώρες κρίνεται μακροπρόθεσμα ως προβληματική για τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας, αφού καλύπτονται μεν οι ανάγκες της γεωργική παραγωγής με την φτηνή εργασία, όμως δεν προχωρά το ελληνικό κράτος στην εκμηχάνιση της παραγωγικής διαδικασίας.

Εξίσου μεγάλο βάρος δίνεται και στον πολιτισμό. Ενώ στα δελτία τύπου του κόμματος δινόταν μεγαλύτερη έμφαση στην πληθυσμιακή αντικατάσταση καθαυτή, εδώ ο Βελόπουλος αναδεικνύει και τον κίνδυνο από την υποτιθέμενη αλλοίωση του πολιτισμού της Ελλάδας:

«[...]ο Πρωθυπουργός σας είπε ότι θα λύσουν το δημογραφικό πρόβλημα οι μετανάστες. Θα διατηρήσουν, δηλαδή, τη γλώσσα, τα έθιμα, την κουλτούρα, το πνεύμα, τον Ελληνισμό και τον χριστιανισμό; [...]ι νόημα έχει να σωθεί η Ελλάδα από πληθυσμό ο οποίος είναι αλλότριος; Για ποια Ελλάδα θα μιλάμε αν εξαφανιστούν οι Έλληνες στο γένος; Πείτε μου εσείς! Να γίνει η Ελλάδα Πακιστάν; Να γίνει μουσουλμανική;»

Πέρα από μία ακόμα αναφορά όμως στην «ισλαμοποίηση» της Ελλάδας, δεν δίνεται ιδιαίτερο βάρος στην θρησκεία των μεταναστών ή σε χαρακτηριστικά του ισλάμ.

Λόγος Βασίλη Στίγκα στην Συνεδρίαση ΟΓ΄, 18 Δεκεμβρίου 2023

Ο λόγος του Βασίλη Στίγκα δεν παρουσιάζει λαϊκιστικά στοιχεία, άλλωστε όπως είχαμε αναφέρει το συγκεκριμένο κόμμα δεν μπορεί να θεωρηθεί λαϊκιστικό. Παρουσιάζει όμως

ξεκάθαρα συνωμοσιολογικά μοτίβα, όπως συμβαίνει και σε ορισμένα δελτία τύπου του κόμματος. Συγκεκριμένα, γίνονται πέντε τέτοιες αναφορές που ποικίλουν σε ένταση. Δύο από αυτές κατατάσσονται στην κατηγορία του ασθενούς υπαινικτικού συνωμοσιολογικού λόγου:

«Ο κ. Μητσοτάκης και η Νέα Δημοκρατία σκοπίμως απέκρυψαν προεκλογικά αυτή τη νέα συμφορά [ενν. τη νομιμοποίηση των μεταναστών] που φέρνουν στις πλάτες του ελληνικού λαού και στην τραγική πορεία της χώρας»

και

«Όμως όλα αυτά και άλλα πολλά είναι απλές προφάσεις και δικαιολογίες που τις βαφτίζουν δήθεν ανάγκες για εργάτες γης, για να νομιμοποιήσουν όλο το που καταπατά τα ιερά χώματα της πατρίδας μας».

Απομονωμένες από τον υπόλοιπο λόγο που εκφώνησε ο Στίγκας, αυτές οι αναφορές δεν προκαλούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι άλλες τρεις όμως είναι σαφώς πιο αιχμηρές και αποτελούν ρητές συνωμοσιολογικές θέσεις:

«[Ο τότε υπουργός μετανάστευσης και ασύλου Δημήτρης Καιρίδης] Είναι αυτός που εκτελεί εντεταλμένη υπηρεσία για την ολική εθνολογική αλλοίωση του ελληνικού πληθυσμού»,

λίγο παρακάτω

«οι νέοι μας σκοπίμως διώχνονται από την Ελλάδα για να αναζητήσουν ένα καλύτερο μέλλον στο εξωτερικό και αντικαθίστανται από αλλόθρησκους ισλαμιστές»

και τέλος

«Αποχαυνωμένη η ελληνική κοινωνία παρακολουθεί τη με κάθε τρόπο εθνολογική αλλοίωση του πληθυσμού, όπου συμμετέχουν σχεδόν όλα τα κόμματα της βουλής».

Η άφιξη των μεταναστών αποτελεί λοιπόν κατά τους Σπαρτιάτες μέρος ενός σχεδίου για την αλλοίωση του έθνους. Οι συνέπειες της μετανάστευσης διακρίνονται και εδώ, όπως και στον λόγο του Βελόπουλου, σε δύο βασικές κατηγορίες: Τις οικονομικές και τις πολιτισμικές. Οι μετανάστες θεωρούνται εισβολείς του ισλάμ, το οποίο κρίνεται ως πολιτισμικά εντελώς ξένο για

τον ελληνικό πολιτισμό και καταπιεστικό, ή καλύτερα κακοποιητικό, ειδικά για τις γυναίκες και για τα παιδιά:

«Ποια είναι η θέση της γυναίκας στο Ισλάμ; Καμμία. Στο Ισλάμ τη γυναίκα τη θέλουν για τεκνοποίηση και για σεξουαλική ευχαρίστηση. Όλοι τα γνωρίζετε αυτά. Κανένας, όμως, δεν μιλάει. Να το πάμε και λίγο πιο κάτω; Είναι εν δυνάμει παιδεραστές».

και πιο κάτω

«Τι σχέση μπορεί να έχουν με τον Χριστό και την Ορθοδοξία οι ορδές των φανατισμένων ισλαμιστών που αν δεν είσαι με τη θρησκεία τους, είσαι απέναντί τους και πρέπει να πεθάνεις;».

Επιπλέον, αναφέρει ότι επιβαρύνουν τον κρατικό προϋπολογισμό λόγω των επιδομάτων που λαμβάνουν. Και πάλι όμως, όπως και στον λόγο του Βελόπουλου, απουσιάζει η αντίληψη ότι οι μετανάστες έρχονται για να «κλέψουν» τις δουλειές των Ελλήνων.

«Μπουκάρισαν με το έτσι θέλω στη χώρα μας και θα τους πληρώνουμε, θα τους δίνουμε επιδόματα; Αυτά τα επιδόματα δεν είναι λεφτά του ελληνικού κράτους; Δεν λείπουν από τους Έλληνες; Δεν λείπουν από τα σχολεία; Δεν λείπουν από τα νοσοκομεία; Ποιος τα πληρώνει αυτά; Εμείς τα πληρώνουμε...[...] Ούτε ένα ευρώ επίδομα, τίποτα, να γυρίσουν στις πατρίδες τους, όμορφα και συγκροτημένα».

Λόγος Δημήτρη Νατσιού στην Συνεδρίαση ΟΔ', 19 Δεκεμβρίου 2023

Ο λόγος του Δημήτρη Νατσιού είναι εκείνος που έχει τα περισσότερα λαϊκιστικά στοιχεία από τους τρεις ενώ παράλληλα χαρακτηρίζεται από εξεζητημένο λεξιλόγιο, και συνωμοσιολογική χροιά που όμως δεν αποκτά ποτέ ιδιαίτερη ένταση. Λαϊκισμός και συνωμοσιολογία συνυφαίνονται ως ένα βαθμό στον λόγο της Νίκης. Σύμφωνα με τον Νατσιό, η Νίκη αρνείται την διάκριση σε αριστερά και δεξιά και αποτελεί το μοναδικό κόμμα που υπηρετεί τον ελληνικό λαό, αντίθετα με τα άλλα κόμματα που υπηρετούν ύποπτα συμφέροντα.

«Για μας δεν υπάρχει δεξιά και αριστερά. Οι όροι αυτοί, αγαπητοί μου, δεν είναι γεννήματα εγχώριων συνθηκών και δεδομένων. Είναι μιμητικοί δυτικών προτύπων. Για μας υπάρχουν μόνο κόμματα που υπηρετούν -δεν ξέρω εγώ τι- συμφέροντα αλλότρια και

υπάρχει η Νίκη που εκφράζει τη ρωμιосύνη, που υπηρετεί τον ελληνικό λαό και το έθνος μας».

Η αναφορά σε «συμφέροντα αλλότρια» δεν είναι μεμονωμένη αλλά διαπερνά την επιχειρηματολογία του Νατσιού. Τα όσα αναφέρει σχετικά αποτελούν ρητές συνωμοσιολογικές θέσεις:

«Ας σταθούμε, όμως, στο βασικό σας στόχο [ενν. της κυβέρνησης]. Αυτός δεν είναι άλλος από το να υπηρετήσετε το αντεθνικό κατ' εμάς επιχείρημα, ότι θα λυθεί και το δημογραφικό μας πρόβλημα. [...] Νομοθετείτε με σκοπό να ανανεώσετε αυτόν τον πληθυσμό, αντικαθιστώντας τον και σε αυτό κρύβεται η ουσία των ενεργειών σας [...] Δεν σας ενδιαφέρει τίποτα άλλο από το να διεκπεραιώσετε σχέδια που ουδεμία σχέση έχουν με το συμφέρον του ελλητισμού».

«Μήπως τελικώς, αγαπητοί κύριοι της Κυβέρνησης, δεν θέλετε να μας κυβερνήσετε αλλά θέλετε να μας φινλανδοποιήσετε; Οι ψηφίδες μπαίνουν στον καμβά της δημογραφικής μας αλλοίωσης, μία – μία, στην κατάλληλη θέση».

Και τέλος

«Απευθυνόμαστε σε όλους τους υγιώς σκεπτόμενους συμπατριώτες μας, οι οποίοι δεν ανέχονται την ύπουλη μετατροπή της πατρίδας μας σε -πιθανόν- ένα ευρωπαϊκό εμιράτο, να μας στηρίζουν, να βρεθούν δίπλα μας, για να αντισταθούμε στην επικείμενη αυτή κακεργεσία».

Σύμφωνα λοιπόν με τον Νατσιό, η έλευση των μεταναστών στην Ελλάδα οφείλεται, εν μέρει, στις επιδιώξεις των κυβερνώντων να αλλοιώσουν πληθυσμιακά την χώρα. Πάντως ο ίδιος παραδέχεται ότι οι συνθήκες στις χώρες προέλευσης των μεταναστών είναι τέτοιες που τους ωθούν στον δρόμο της μετανάστευσης, αφού κάνει λόγο για «τις άγονες στέπες της Ασίας όπου οι άνθρωποι τυραννιούνται».

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Νατσιός αφιερώνει σαφώς περισσότερο χρόνο στην ερμηνεία της απροθυμίας των Ελλήνων να εργαστούν στον πρωτογενή τομέα και ειδικά στην ύπαιθρο, παρά στις συνέπειες της μετανάστευσης. Επίσης, παρά τις αναφορές στην θρησκεία ως στοιχείου που διακρίνει τους Έλληνες από τους αλλοδαπούς, παρουσιάζει ενδιαφέρον η απουσία θεολογικών

επιχειρημάτων στον λόγο του Νατσιού. Οι μετανάστες λοιπόν κατηγορούνται διότι προσφέρουν «αθέμιτα ανταγωνιστική εργασία», το βάρος όμως της κριτικής βρίσκεται στην πλευρά της κυβέρνησης που δεν εφαρμόζει τις αναγκαίες πολιτικές ώστε να επιστρέψουν οι Έλληνες στην ύπαιθρο.

Και όσον αφορά την υποτιθέμενη αλλοίωση του ελληνικού έθνους όμως, ο Νατσιός δίνει περισσότερη έμφαση στα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχουν οι Έλληνες παρά σε εκείνα που έχουν οι αλλοδαποί:

«Αντιμετωπίζετε την Ελλάδα, και κυρίως τους Έλληνες, όχι ως ένα έθνος αλλά ως ένα πληθυσμό. Δεν σας ενδιαφέρει αν οι αυριανοί «Έλληνες», εντός εισαγωγικών η τελευταία λέξη, θα έχουν την συνοχή που υπαγορεύουν, που υπαγορεύει η κοινή πίστη, τα κοινά βιώματα, η κοινή ιστορία, η κοινή παράδοση, οι κοινοί αγώνες και το αίμα που έχει ποτίσει τα χώματα αυτού του τόπου».

«Εμείς θέλουμε ταυτότητα και όχι αριθμούς, εμείς θέλουμε ελευθερία και όχι παγκοσμιοποίηση, εμείς θέλουμε να ζήσουμε με την πατροπαράδοτη πίστη μας και όχι με τα θρησκευόμενα αυτού του κόσμου».

Πέρα από τα επιχειρήματα σχετικά με την οικονομία και τον πολιτισμό, ο Νατσιός είναι ο μόνος από τους τρεις αρχηγούς που εξετάζουμε ο οποίος συσχετίζει την μετανάστευση στην Ελλάδα με την Τουρκία:

«Αντιλαμβάνεστε ότι αυτή την στιγμή, ένας από τους πιο σημαντικούς αναδυόμενους δρώντες στην Ευρασία είναι και το πολιτικό Ισλάμ; Γνωρίζετε μήπως ότι η χώρα που θέλει να γίνει ηγέτης του σουνιτικού ισλάμ είναι η Τουρκία; [...] Από τη μια η τροπολογία που νομιμοποιεί παράνομους μετανάστες και δημιουργεί ισχυρό προηγούμενο. Άραγε πόσοι εξ αυτών είναι σουνίτες μουσουλμάνοι; Από την άλλη η διακαής επιδίωξη της Τουρκίας να εκτουρκίσει την δυτική Θράκη με την διδασκαλία της τουρκικής σ' όλα τα νήπια, ακόμη και στα πομακόπουλα».

Η ύπαρξη μεταναστών αποτελεί λοιπόν, κατά τον πρόεδρο της Νίκης, πρόβλημα για την εθνική ασφάλεια, αφού υπονοείται σαφώς ότι μπορεί να λειτουργήσουν ως όργανα της Τουρκίας.

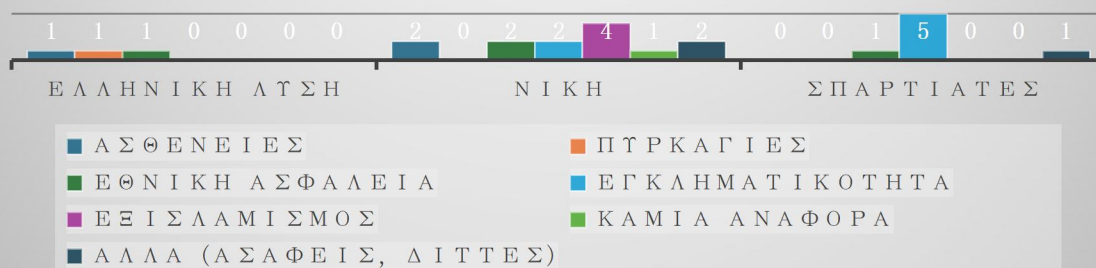
Ανάλυση δεδομένων

Όπως φαίνεται από την σύντομη αυτή έρευνα, το περιεχόμενο και η ένταση του συνωμοσιολογικού λόγου παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις μεταξύ των τριών κομμάτων. Ξεκινώντας από τον μη συνωμοσιολογικό αντιμεταναστευτικό λόγο στα δελτία τύπου των κομμάτων, παρατηρούμε ότι δεν αναφέρονται ποτέ σε αιτίες της μετανάστευσης, με την εξαίρεση τεσσάρων δελτίων της Νίκης που αναφέρονται στην ελληνική κυβέρνηση ή το κράτος. Παρόμοια είναι η εικόνα που δίνουν όσα προγράμματα και λόγοι δεν περιέχουν συνωμοσιολογικά στοιχεία (δηλαδή το πρόγραμμα της Ελληνικής Λύσης του 2019 και ο λόγος του Κυριάκου Βελόπουλου) αφού δεν διατυπώνουν ούτε αυτά κάποιες αιτιολογήσεις του φαινομένου της μετανάστευσης.

Παρότι θα ήταν εύκολο για αυτά τα κόμματα να κάνουν λόγο για τις οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν στις χώρες προέλευσης των μεταναστευτικών ροών, δεν κάνουν ποτέ κάτι τέτοιο. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι και τα τρία κόμματα της άκρας δεξιάς είναι απρόθυμα να αναδείξουν τις υλικές αιτίες που ωθούν τους ανθρώπους σε μετανάστευση, τις ευθύνες των δυτικών κρατών για τις συνθήκες που επικρατούν σε ορισμένες από αυτές τις χώρες, καθώς και την αποτυχία αυταρχικών κυβερνήσεων σε χώρες προέλευσης να διαμορφώσουν για τους κατοίκους τους ικανοποιητικές συνθήκες διαβίωσης. Μια συμπληρωματική υπόθεση είναι ότι τα κόμματα της άκρας δεξιάς δυσκολεύονται να κατανοήσουν το φαινόμενο της μετανάστευσης εκτός μιας συνωμοσιολογικής προοπτικής.

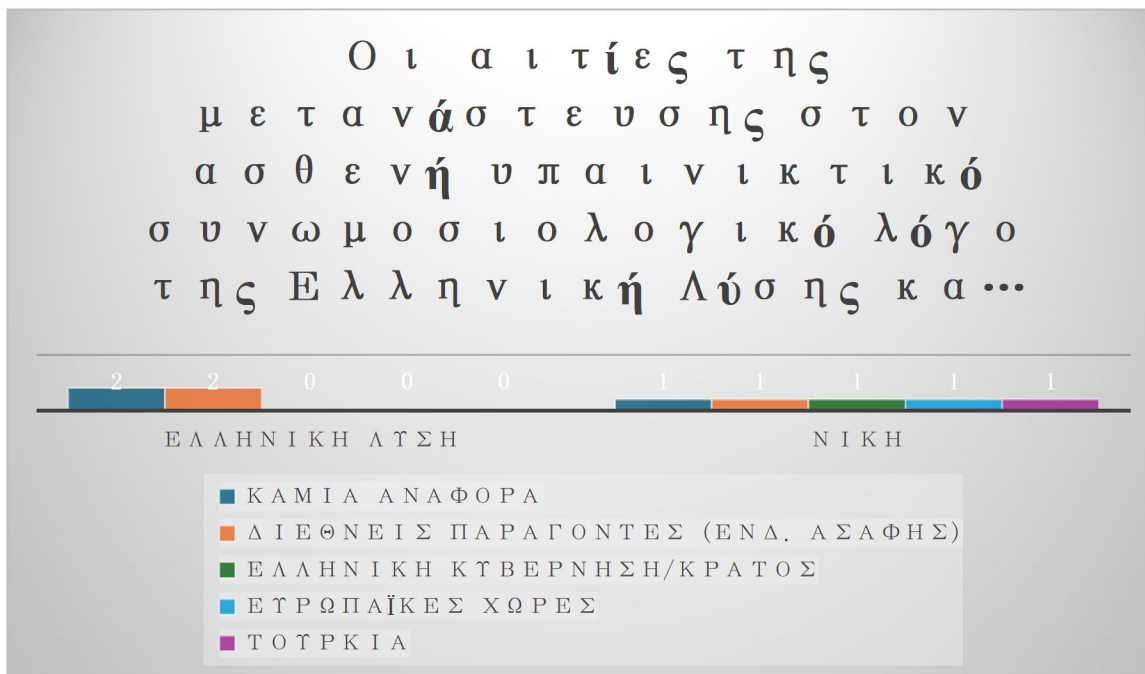
Επιπλέον, οι μη συνωμοσιολογικές αντιμεταναστευτικές θέσεις εκφράζουν αρκετά διαφορετικές θέσεις όσον αφορά τις συνέπειες της μετανάστευσης. Η εγκληματικότητα είναι κυρίαρχη και ακολουθούν οι αναφορές στην απειλή της εθνικής ασφάλειας και στον εξισλαμισμό. Αυτό που εντυπωσιάζει όμως είναι η πλήρης απουσία αναφορών στην αλλοίωση είτε του πληθυσμού είτε του πολιτισμού της Ελλάδας. Φαίνεται ότι η αντίληψη περί «αλλοίωσης» του έθνους είναι στενά συνυφασμένη με την συνωμοσιολογική οπτική, κάτι που θα συναντήσουμε και παρακάτω.

Οι συνέπειες της
μετανάστευσης στον
μη συνωμοσιολογικό
αντιμεταναστευτικό
λόγο των τριών...

Πίνακας 1

Ο ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος, ο οποίος εκφράζεται μόνο από την Ελληνική Λύση και τη Νίκη στα δελτία τύπου, είναι ο πιο ρευστός τύπος αντιμεταναστευτικού λόγου αφού δεν φαίνεται να συνδέεται με κάποια ιδιαίτερη αιτία ή συνέπεια της μετανάστευσης.

Πίνακας 2

Ένα ακόμα από τα ενδιαφέροντα ευρήματα της έρευνας είναι η σχέση μεταξύ του ισχυρού υπαινικτικού συνωμοσιολογικού λόγου, ο οποίος εκφράζεται όπως είδαμε σχεδόν αποκλειστικά από την Ελληνική Λύση, και ενός ζεύγους αιτιών και συνεπειών της μετανάστευσης: Σε όλα τα δελτία τύπου με αυτόν τον τύπο συνωμοσιολογικού λόγου, ως υπαίτια για την έλευση των μεταναστών καταγγέλεται η ελληνική κυβέρνηση ή το ελληνικό κράτος, ενώ σε όλα εκτός από ένα (το οποίο είναι ασαφές) η συνέπεια της μετανάστευσης θεωρείται ότι είναι η αλλοίωση του πληθυσμού από τους μετανάστες. Το εύρημα αυτό φαίνεται να επιβεβαιώνει αυτό που αναφέραμε και παραπάνω, ότι η αντίληψη περί «αλλοίωσης» του έθνους είναι δηλαδή συνυφασμένη με τον συνωμοσιολογικό λόγο.

Απομένει ο ρητά διατυπωμένος συνωμοσιολογικός λόγος, ο οποίος συναντάται μόλις πέντε φορές στα δελτία τύπου και των τριών κομμάτων αλλά εμφανίζεται και στους λόγους του Βασίλη Στίγκα και του Δημήτρη Νατσιού. Και εδώ, όπως και στον ασθενή υπαινικτικό συνωμοσιολογικό λόγο, δεν παρουσιάζεται κάποια αξιοσημείωτη σχέση μεταξύ, αφενός, της έντασης και αφετέρου των αιτιών και συνεπειών της μετανάστευσης. Η διαφοροποίηση εντοπίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό μεταξύ των κομμάτων.

Αυτή η διαπίστωση μας φέρνει στην διερεύνηση πιθανών σχέσεων μεταξύ της έντασης και του περιεχόμενου του συνωμοσιολογικού λόγου και των διαφορετικών ρευμάτων της άκρας δεξιάς. Όπως φαίνεται από τα στοιχεία που έχουμε συλλέξει, το κάθε κόμμα έχει πράγματι διακριτό στίγμα όσον αφορά τον συνωμοσιολογικό λόγο που εκφράζει. Όσον αφορά την ένταση, η Ελληνική Λύση είναι το κόμμα που εκφράζει κυρίως υπαινικτικό συνωμοσιολογικό λόγο, τόσο ισχυρό όσο και ασθενή, και σε μικρότερο μόνο βαθμό τους άλλους δύο τύπους. Η Νίκη εμφανίζει σαφώς χαμηλότερη ένταση, αφού διατυπώνει κυρίως μη συνωμοσιολογικό λόγο και δευτερευόντως ασθενή υπαινικτικό, ενώ δίνει ακόμα μικρότερη έμφαση στους δύο τύπους μεγαλύτερης έντασης. Τέλος, οι Σπαρτιάτες δεν εκφράζουν καθόλου υπαινικτικό λόγο και αποφεύγουν την συνωμοσιολογία. Όταν όμως εκφράζουν συνωμοσιολογικό λόγο τότε είναι ρητός.

Πίνακας 3

Μια επιπλέον ιδιομορφία των Σπαρτιατών είναι ο συμπαγής χαρακτήρας του αντιμεταναστευτικού λόγου τους. Ο ρητά διατυπωμένος συνωμοσιολογικός λόγος καταγγέλλει πάντα διεθνείς συνωμότες ως υπεύθυνους για τη μετανάστευση και υποδεικνύει την αλλοίωση του πολιτισμού ως συνέπεια της, ενώ ο μη συνωμοσιολογικός λόγος τους συνδέεται σχεδόν

αποκλειστικά με το πρόβλημα της εγκληματικότητας και δεν ασχολείται με αιτίες της μετανάστευσης. Παρότι διαφέρουν αισθητά από τα άλλα δύο κόμματα, θα ήταν παρακινδυνευμένο να ερμηνεύσουμε τον λόγο που διατυπώνουν ως χαρακτηριστικό ειδικά του ακροδεξιού εξτρεμισμού ή κάποιας νεοφασιστικής ή μεταφασιστικής ιδεολογικής μήτρας. Για παράδειγμα, τα στοιχεία που συγκροτούν τον αντιμεταναστευτικό λόγο τους μπορεί να έχουν επιλεγεί στο πλαίσιο μιας στρατηγικής που στοχεύει στο να διαφοροποιηθεί το κόμμα από τα υπόλοιπα του όμορου χώρου.

Ένα άλλο ζήτημα που προκύπτει από το υπό εξέταση υλικό αφορά τα άλλα δύο κόμματα που χαρακτηρίσαμε λαϊκιστικά. Εκφράσαμε παραπάνω τις ενστάσεις μας απέναντι στην υπερβολικά ελαστική χρήση των όρων «λαϊκισμός» και «εθνικολαϊκισμός» διότι έτσι καλύπτεται ένα υπερβολικά μεγάλο φάσμα περιπτώσεων. Πράγματι, τα στοιχεία της έρευνας δείχνουν ότι υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις τόσο στην ένταση όσο και στο περιεχόμενο μεταξύ της Ελληνικής Λύσης και της Νίκης. Ενώ η πρώτη αναδεικνύει με μεγαλύτερη συχνότητα τον υποτιθέμενο κίνδυνο της αλλοίωσης του ελληνικού έθνους και χρησιμοποιεί περισσότερο τον συνωμοσιολογικό λόγο στα δελτία τύπου, η δεύτερη εμφανίζεται λιγότερο προσανατολισμένη σε ένα συγκεκριμένο μοτίβο τόσο όσον αφορά την ένταση όσο και το περιεχόμενο του αντιμεταναστευτικού λόγου της. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι τόσο στο πρόγραμμα της Νίκης όσο και στον λόγο του Νατσιού στο κοινοβούλιο εκφράζονται συνωμοσιολογικές θέσεις, σε αντίθεση με την Ελληνική Λύση η οποία φαίνεται να περιορίζεται στον υπαινικτικό λόγο που διατυπώνει στα δελτία τύπου.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία ερευνήσαμε την ένταση της συνωμοσιολογίας, το περιεχόμενο του αντιμεταναστευτικού λόγου, και την σχέση μεταξύ των δύο στα κόμματα της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα που έχουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, μπορούμε να επιβεβαιώσουμε την διάχυτη παρουσία του συνωμοσιολογικού λόγου στην αντιμεταναστευτική ρητορική στον χώρο της άκρας δεξιάς, με διαβάθμιση όμως και ποικιλομορφία. Το βασικό εύρημα της έρευνας είναι η ανομοιογένεια των κομμάτων τόσο στην ένταση όσο και στο περιεχόμενο της αντιμεταναστευτικής συνωμοσιολογίας. Τα ευρήματα που παρουσιάστηκαν δείχνουν ότι μπορεί να γίνει με ασφάλεια λόγος για διαφορετικούς τύπους στο

εσωτερικό του συγκεκριμένου πολιτικού χώρου όσον αφορά την συγκρότηση της συνωμοσιολογίας και της εναντίωσης στη μετανάστευση.

Τα δεδομένα ωστόσο δεν επαρκούν για να αναδειχθούν οι διαφορετικές μορφές (π.χ. ανάδειξη της γνώσης του ηγέτη ή κάποιας ελίτ έναντι επιστημονικών αναλύσεων, υπεράσπιση της “κοινής λογικής” ως αντίβαρο στην επιστήμη, απαξίωση επίσημων θέσεων που έχουν ισχυρή τεκμηρίωση και υποκατάστασή τους με “εναλλακτικές” θεωρίες) που μπορεί να πάρει ο αντιεπιστημονικός χαρακτήρας της συνωμοσιολογίας για τον οποίο κάναμε λόγο παραπάνω. Επιπλέον, λόγω της περιορισμένης έκτασης της εργασίας, δεν ασχοληθήκαμε με κείμενα (π.χ. βιβλία, περιοδικά) που απευθύνονται σε ένα κοινό περισσότερο εξοικειωμένο με κεντρικές θέσεις της άκρας δεξιάς και τα οποία μπορεί να διατυπώνουν άλλες, λιγότερο υπαινικτικές συνωμοσιολογικές θέσεις. Αυτός ο περιορισμός δεν μας επέτρεψε να διαπιστώσουμε την έκταση που μπορεί να έχει η «διπλή στρατηγική» στην αντιμεταναστευτική ρητορική των ακροδεξιών κομμάτων.

Αυτές είναι ορισμένες μόνο από τις κατευθύνσεις που μπορεί και πρέπει να πάρει μια σφαιρικότερη διερεύνηση του φαινομένου της συνωμοσιολογίας στην άκρα δεξιά. Ακόμα, είναι σημαντικό για τη μελλοντική έρευνα να εξετάσει καλύτερα τις διαφοροποιήσεις του λαϊκισμού στο εσωτερικό της άκρας δεξιάς, καθώς και να διαπιστώσει αν η συνωμοσιολογία είναι πρωτίστως μία στρατηγική που ακολουθούν τα κόμματα ή αν είναι κυρίως το προϊόν μιας ορισμένης πολιτικής κουλτούρας ή κοσμοθεωρίας που φέρουν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Δελτία τύπου

Δελτία τύπου της Ελληνικής Λύσης

Απόσπασμα	Αιτίες μετανάστευσης	Συνέπειες μετανάστευσης	Ένταση συνωμοσιολογικού λόγου
<p>28/09/2019</p> <p>(Αναφέρεται στην ΝΔ και τον ΣΥΡΙΖΑ) «[...]Και οι δύο είναι φυσικοί και ηθικοί αυτουργοί της “εισβολής” που πραγματοποιείται καθημερινά στη χώρα μας! [...] Τολμούν να πουν ότι αυτοί που έρχονται είναι λαθροεισβολείς και όχι μετανάστες; Τολμούν να κλείσουν όλες τις ΜΚΟ; Τολμούν να μας πουν ποιο είναι το σχέδιο τους; Με τους λαθροεισβολείς τελειώνει η Ελλάδα και η ΝΔ συνεχίζει να λέει ψέματα!»</p>	Ελληνική κυβέρνηση/κράτος	Ασαφής – «τελειώνει η Ελλάδα»	Ισχυρός υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος
<p>29/10/2019</p> <p>«οι μουσουλμάνοι δεν πάνε σε πλούσιες χώρες όπου ήδη υπάρχει ο ισλαμισμός[...] αλλά ... «προτιμούν» να έρθουν στην Ελλάδα, απλούστατα διότι εδώ τους ... «στέλνουν»[...]»</p>	Δεν είναι σαφής η αιτία, παραπέμπει σε διεθνείς συνωμότες	Δεν αναφέρεται σε συνέπειες	Ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος
<p>11/01/2020</p> <p>(Αναφέρεται στο ναυάγιο στους Παξούς) «Πρώτον, ποιος πληρώνει και έρχονται</p>	Δεν είναι σαφής η αιτία, παραπέμπει σε διεθνείς συνωμότες	Αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός	Ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος

<p>αυτοί οι άνθρωποι εδώ; Δεύτερον, τους κάλεσε κάποιος να έρθουν στην Ελλάδα;[...] η ανεπάρκεια της κυβέρνησης στο θέμα της αποτροπής στο λαθρομεταναστευτικό πρόβλημα, οδηγεί τη χώρα στην πληθυσμιακή αλλοίωση και την εξαφάνιση των Ελλήνων!»</p>			
<p>22/04/2020 «Οι λαθρομετανάστες, ως κινητές υγειονομικές βόμβες, και η άρση του lockdown, χωρίς σοβαρό σχέδιο και σοβαρά οικονομικά μέτρα, θα οδηγήσουν την χώρα στον όλεθρο!»</p>	<p>Δεν αναφέρεται σε αιτίες</p>	<p>Ασθένειες</p>	<p>Μη συνωμοσιολογικός λόγος</p>
<p>11/06/2020 «[οι] οργανωμένες ΜΚΟ που επιδιώκουν τον εποικισμό της πατρίδας μας, θέτοντας συγχρόνως σε κίνδυνο την υγεία των Ελλήνων»</p>	<p>ΜΚΟ</p>	<p>Αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός, ασθένειες</p>	<p>Ρητά συνωμοσιολογικός λόγος</p>
<p>31/08/2020 «[Η Ελληνική Λύση] ζητά την απέλαση όλων των λαθρομεταναστών από το Πακιστάν (και τις υπόλοιπες μουσουλμανικές χώρες) διότι ως “αδελφή” χώρα της Τουρκίας συνιστούν «5η φάλαγγα!»»</p>	<p>Δεν αναφέρεται σε αιτίες</p>	<p>Εθνική ασφάλεια</p>	<p>Ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος</p>
<p>21/05/2021 «Οι δηλώσεις του πρωθυπουργού όπου «μετέτρεψε» τους παράνομους μετανάστες σε «μετανάστες και</p>	<p>Ελληνική κυβέρνηση/κράτος</p>	<p>Αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός</p>	<p>Ισχυρός υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος</p>

<p>πρόσφυγες», παραβιάζοντας έτσι την ίδια τη συνθήκη της Γενεύης, επιβεβαιώνει την ιδεολογική του εμμονή στον παράνομο εποικισμό της Ελλάδας, εις βάρος των Ελλήνων.»</p>			
<p>11/08/2021 «[...]τα ΜΜΕ και το κυρίαρχο πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα διστάζουν να αναφερθούν στο γεγονός ότι οι περισσότεροι εμπρηστές είναι λαθρομετανάστες. Ο Ευρωβουλευτής της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΥΣΗΣ (σημ.: εννοεί τον Φράγκο Φραγκούλη) ενημερώνει την Κομισιόν ότι ήδη έχουν γίνει συλλήψεις για φετινούς εμπρησμούς, εκτελεσθέντες από λαθρομετανάστες.»</p>	<p>Δεν αναφέρεται σε αιτίες</p>	<p>Πυρκαγιές</p>	<p>Μη συνωμοσιολογικός λόγος</p>
<p>04/10/2021 «Η σύλληψη 34χρονου Ιρακινού [...] αποκαλύπτει τον κίνδυνο εθνικής ασφαλείας που συνιστά η εισβολή παράνομων μεταναστών στην Ελληνική επικράτεια.[...] Η Ελλάδα δεν έχει περιθώρια εφησυχασμού μπροστά στον κίνδυνο δημιουργίας μίας πέμπτης φάλαγγας εντός ελληνικού εδάφους.»</p>	<p>Δεν αναφέρεται σε αιτίες</p>	<p>Εθνική ασφάλεια</p>	<p>Ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος</p>
<p>31/10/2021 «Η μοναδική</p>	<p>Τουρκία</p>	<p>Εθνική ασφάλεια</p>	<p>Ρητά συνωμοσιολογικός</p>

<p>«συμβολή» της Τουρκίας στο προσφυγικό, είναι η δημιουργία προσφύγων με τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που διαπράττει, το δουλεμπόριο το οποίο υποθάλπει, και ο υβριδικός πόλεμος με την εργαλειοποίηση των παράνομων μεταναστών προκειμένου να αποσταθεροποιήσει την Ελλάδα.»</p>			<p>λόγος</p>
<p>18/09/2022 (Αναφερόμενοι στις πολιτικές του πρώην πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα) «Στο μόνο που παρέμεινε «αταλάντευτος», ήταν η διαδικασία «αντικατάστασης» πληθυσμού με μετανάστες.»</p>	<p>Ελληνική κυβέρνηση/κράτος</p>	<p>Αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός</p>	<p>Ισχυρός υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος</p>
<p>30/09/2023 «Ο ίδιος ο πρωθυπουργός άλλωστε έχει δηλώσει «αντινατιβιστής» και υποστηρικτής της αθρόας μετανάστευσης ως «λύσης» του δημογραφικού. Ο ελληνικός λαός πλέον γνωρίζει πως μόνον η Ελληνική Λύση μπορεί να «λύσει» τόσο την μάστιγα της παράνομης μετανάστευσης, όσο και την εθνική απειλή του δημογραφικού, με πολιτικές που θα οδηγήσουν στη γέννηση ελληνόπουλων και θα αποτρέψουν την συντελούμενη Εθνοκτονία και</p>	<p>Ελληνική κυβέρνηση/κράτος</p>	<p>Αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός</p>	<p>Ισχυρός υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος</p>

εποικισμό.»			
15/12/2023 (Αναφερόμενοι στην κυβερνητική τροπολογία για την νομιμοποίηση μεταναστών) «Πρόκειται για ξεκάθαρη προσπάθεια αλλοίωσης του ελληνικού πληθυσμού, πρόκειται για μία κερκόπορτα που θα οδηγήσει την Ελλάδα σε έναν εφιάλτη άνευ προηγουμένου.»	Ελληνική κυβέρνηση/κράτος	Αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός	Ισχυρός υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος
08/01/2024 «Όταν η Ν.Δ. μιλά για «διεθνοποίηση» του μεταναστευτικού, εννοεί την μετατροπή της Ελλάδας σε «αποθήκη» παράνομων μεταναστών, προς όφελος των ισχυρών «εταίρων». Η Ελληνική Λύση θα σταθεί εμπόδιο στο εθνοκτόνο σχέδιο «αντικατάστασης πληθυσμού», που έχουν εκπονήσει οι καθ' ομολογίαν «αντινατιβιστές» της κυβέρνησης.»	Ελληνική κυβέρνηση/κράτος, «εταίροι»	Αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός	Ισχυρός υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος
20/12/2024 «Μετά και τις τελευταίες εξελίξεις στη Γερμανία με το πολύνεκρο τρομοκρατικό χτύπημα στην Χριστουγεννιάτικη αγορά ισλαμιστή τρομοκράτη, η Ελληνική Λύση [...] απαιτεί την απέλαση όλων όσων εισήλθαν παράνομα στην Ελλάδα»	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εθνική ασφάλεια	Μη συνωμοσιολογικός λόγος

ανεξαρτήτως της όποιας «προσωρινής προστασίας» που τυχόν απέσπασαν.»			
--	--	--	--

Δελτία τύπου των Σπαρτιατών²¹

Απόσπασμα	Αιτίες μετανάστευσης	Συνέπειες μετανάστευσης	Ένταση συνωμοσιολογικού λόγου
09/07/2023 “Η παράνομη μετανάστευση και η εγκληματικότητα στην ελληνική κοινωνία είναι πλέον καθημερινότητα[...] ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ επαναφέρουμε το θέμα για την απέλαση όλων εκείνων, οι οποίοι διαπράττουν εγκλήματα ή επιδεικνύουν απροσάρμοστη συμπεριφορά στους νόμους και θεσμούς της χώρας μας.”	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εγκληματικότητα	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
23/08/2023 “Δυστυχώς την ώρα που τα πύρινα μέτωπα καταστρέφουν το νότιο τμήμα του νομού, ομάδα συνοριοφυλάκων του Τυχερού, εντόπισε και συνέλαβε 12 παράτυπους μετανάστες, οι οποίοι είχαν καταφέρει και είχαν περάσει από αφύλακτο προφανώς μονοπάτι τα Ελληνικά Σύνορα.”	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εθνική ασφάλεια	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
22/11/2023 (Από λόγο του Βασίλη	Διεθνείς συνωμότες	Αλλοίωση πολιτισμού	Ρητά συνωμοσιολογικός

²¹ Δεν συμπεριλαμβάνεται το δελτίο τύπου της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2023 στο οποίο περιλαμβάνονται αποσπάσματα του λόγου που εκφώνησε στο κοινοβούλιο ο Βασίλης Στίγκας διότι εξετάζουμε εκείνον τον λόγο στο τελευταίο τμήμα της εργασίας.

<p>Στίγκα στη βουλή) “Τι’ αυτό άλλωστε η παγκόσμια ελίτ που καθοδηγεί τα νήματα των κυβερνητικών μαριονετών έπλασε τον όρο «μονιμοκρίση» (permacrisis), που χαρακτηρίστηκε «λέξη της χρονιάς» για το 2022.” “Ο Πρωθυπουργός της χώρας, κύριος Μητσοτάκης, που όπως ο ίδιος δήλωσε, θέλει να δει την Ελλάδα να γίνεται σιγά σιγά μια πολυπολιτισμική χώρα, στέλνει τον κύριο Καιρίδη στην Τουρκία, να συζητήσει με τον Ερντογάν, για το πως θα φέρει στην Ελλάδα 300.000 λαθρομετανάστες τους οποίους θα νομιμοποιήσει, δήθεν, για εργάτες γης.”</p>			<p>λόγος</p>
<p>22/05/2024 “Καθώς το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών συνεχώς μειώνεται, η κυβέρνηση μοιάζει ανήμπορη να πράξει ακόμα και τα αυτονόητα για να προστατεύσει τους πολίτες της. Την ίδια στιγμή η (sic) “δικαιωματάκηδες” της αντιπολίτευσης αρκούνται σε δρακρύβρεχτα λογύδρια για το περιστατικό, στρέφοντας το βλέμμα μακριά από τα πραγματικά αίτια του, που δεν είναι άλλα από την ανεξέλεγκτη λαθρομετανάστευση και</p>	<p>Δεν αναφέρεται σε αιτίες</p>	<p>Εγκληματικότητα</p>	<p>Μη συνωμοσιολογικός λόγος</p>

την ελλιπή αστυνόμευση.”			
19/06/2024 “Το αστυνομικό δελτίο γεμάτο από ειδήσεις που περνάνε στα ψιλά των εφημερίδων ή ακόμη και αποκρύπτονται από τα καθεστωτικά ΜΜΕ. Λίγα από τα γεγονότα που συνέβησαν τις τελευταίες 24 ώρες: Δύο πακιστανοί και ένας Αλβανός, επιτέθηκαν , έκλεψαν και... δάγκωσαν(!) ελεγκτή μέσα σε λεωφορείο στην Αμφιθέα.”	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εγκληματικότητα	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
01/07/2024 “Το 33% που κέρδισε ο Εθνικός Συναγερμός στις πρόωρες βουλευτικές εκλογές στη Γαλλία, είναι μία νίκη ενάντια στο Σύστημα της Παγκοσμιοποίησης που προωθεί την λαθρομετανάστευση στην Ευρώπη και αποσκοπεί, στην αλλοίωση, αν όχι στην διάλυση της Γηραιάς Ηπείρου.”	Διεθνείς συνωμότες	Αλλοίωση πολιτισμού, διάλυση της Ευρώπης	Ρητά συνωμοσιολογικός λόγος
09/07/2024 “Σήμερα δυστυχώς στην ευρύτερη περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα, της Αχαρνών της πλατείας Βικτωρίας κατοικούν στην πλειοψηφία λαθρομετανάστες η ζωή των λίγων εναπομενόντων Ελλήνων έχει υποβαθμισθεί και η εγκληματικότητα είναι	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εγκληματικότητα	Μη συνωμοσιολογικός λόγος

καθημερινό φαινόμενο.”			
01/08/2024 “60.000 λαθρομετανάστες μπήκαν στην πατρίδα μας το καλοκαίρι του 2023 εκμεταλλευόμενοι την μετεκλογική αναταραχή των πυρκαγιών, σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδος ΕΣΤΙΑ.[...] Την ώρα που η Πατρίδα μας βιώνει μία ακόμη εισβολή ταυτόχρονα με οικονομική κρίση που (sic) μας λένε ότι «η ανάγκη της επαγγελματικής ένταξης των προσφύγων στη χώρα μας, μια διαδικασία προς όφελος όλων».”	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Δεν είναι σαφείς οι συνέπειες, πρόβλημα οικονομία υπονοείται για την	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
02/09/2024 “Όσο τα σύνορα μας δεν φυλάσσονται, όσο δεν απελαύνονται οι εισαγόμενοι εγκληματίες, όσο δεν κόβονται προνόμια και επιδόματα παραβατικών ομάδων που όχι μόνο ζουν εις βάρος των Ελλήνων αλλά προβαίνουν και σε εγκληματικές πράξεις, η κοινωνία μας θα πηγαίνει προς το χειρότερο.”	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εγκληματικότητα	Μη συνωμοσιολογικός λόγος

Δελτία τύπου της Νίκης

Απόσπασμα	Αιτίες μετανάστευσης	Συνέπειες μετανάστευσης	Ένταση συνωμοσιολογικού λόγου
-----------	----------------------	-------------------------	-------------------------------

17/11/2022 «Κύριοι της ΝΔ, δεν ξεπουλήσαμε όλοι τις ιδέες μας. [...] Δεν επιτάξαμε όλοι περιουσίες Ελλήνων για να χτίσουμε ισλαμικές λαθροπόλεις.»	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εξισλαμισμός της Ελλάδας	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
12/05/2023 «Είναι αυτοί [ενν. την κυβέρνηση της ΝΔ] που αποβίβαζαν διμοιρίες ΜΑΤ στη Χίο για να επιβάλουν στους ντόπιους την κατασκευή ολόκληρης λαθρόπολης, αφού με τέτοια αντισυνταγματική νοοτροπία φιλοδοξούν να επιλύσουν το εθνικό δημογραφικό μας ζήτημα.»	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός	Ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος
15/06/2023 «Η διάλυση των κοινωνιών και των κρατών του λεγόμενου «τρίτου κόσμου» από επεκτατικές πολιτικές των ισχυρών της γης, με σκοπό την καταλήστευση του πλούτου τους, είναι η γενεσιουργός αιτία για όλα τα δεινά που συνοδεύουν το μεταναστευτικό[...] Οι ελληνικές κυβερνήσεις άφησαν για πολλά χρόνια ανεξέλεγκτο το ιδιοτελές δίκτυο των ΜΚΟ να αλωνίζει στην πατρίδα μας. Αυτές οι σκιώδεις οργανώσεις έγιναν ένα πανίσχυρο κράτος εν κράτει[...]»	Διεθνείς παράγοντες	Δεν αναφέρεται σε συνέπειες	Ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος
01/08/2023 «Είναι διάχυτη στην ελληνική κοινωνία η αντίληψη ότι οι πολιτικές της ηγεσίες, ασχέτως κομματικής απόχρωσης, εμμέσως πλην σαφώς ενθαρρύνουν την παράνομη εισροή λαθραίων μεταναστών στην χώρα μας[...]»	Ελληνική κυβέρνηση/κράτος	Δεν αναφέρεται σε συνέπειες	Ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος
27/09/2023	Ελληνική	Διττές συνέπειες	Μη

«[...]σε αντίθεση με την ως τώρα πρακτική της ελληνικής κυβέρνησης, να σπεύδει για δανεικούς (και αγύριστους) εργάτες με προέλευση από μουσουλμανικές χώρες με εντελώς αλλότριες αξίες, μία πρόσκληση μόνιμης φιλοξενίας προς τους δοκιμαζόμενους Αρμενίους θα τόνωνε την ελληνική ύπαιθρο με πραγματικά ευγνώμονες ανθρώπους κοινών αξιών, κοινής ρωμείκης ιστορίας και παράδοσης»	κυβέρνηση/κράτος		συνωμοσιολογικός λόγος
15/12/2023 «Ό,τι έκανε η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ συνεχίζει η Νέα Δημοκρατία, με την κυριολεκτικά εθνοκτόνο πολιτική της στο κρισιμότερο θέμα της παράνομης μετανάστευσης[...].Προ των θυρών το πρώτο ευρωπαϊκό εμπράτο.»	Ελληνική κυβέρνηση/κράτος	Εξισλαμισμός της Ελλάδας	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
26/03/2024 «[...]στις Καστανιές, εκεί όπου διαδραματίστηκαν τα γεγονότα του 2020, με την μαζική εισβολή, κατόπιν σχεδίου της Τουρκίας χιλιάδων λαθρομεταναστών.»	Τουρκία	Δεν αναφέρεται σε συνέπειες	Ρητά συνωμοσιολογικός λόγος
31/03/2024 “[...]ενώ το παράδειγμα του Κοσσυφοπεδίου πρέπει να μας διδάσκει για τον εθνικό κίνδυνο του δημογραφικού, με το οποίο ο δυτικός παράγοντας επαναχαράσσει σύνορα, ΝΔ-ΠΑΣΟΚ-ΣΥΡΙΖΑ αναλίσκονται σε αθρόες ελληνοποιήσεις ισλαμιστών και στη δολοφονία της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας.”	Ελληνική κυβέρνηση/κράτος	Εξισλαμισμός της Ελλάδας	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
11/04/2024 (από συνέντευξη υποψήφιου	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Δεν είναι σαφείς οι συνέπειες από το ισλάμ	Μη συνωμοσιολογικός

ευρωβουλευτή): «ΕΡ: Ποια είναι, κατά τη ΝΙΚΗ, τα σοβαρότερα πανευρωπαϊκά προβλήματα και πώς η χώρα μας μπορεί να συμβάλει στην επίλυσή τους; - Η αθρόα λαθρομετανάστευση -Ο ισλαμικός κίνδυνος[...]			λόγος
11/04/2024 «Πίσω από τους κυβερνητικούς πανηγυρισμούς[...]κρύβεται η δυνατότητα των χωρών του Ευρωπαϊκού Βορρά- με μόλις 20.000 ευρώ το "κεφάλι"- να καταστήσουν την Ελλάδα σε hotspot διαλογής αιτούντων άσυλο.»	Ευρωπαϊκές χώρες	Μετατροπή της Ελλάδας σε hotspot για μετανάστες	Ασθενής υπαινετικός συνωμοσιολογικός λόγος
27/04/2024 «[Ο εκπρόσωπος τύπου αναφέρθηκε] στις προκλήσεις της λαθρομετανάστευσης και στον προσηλυτισμό του Ισλάμ, το οποίο έχει πλέον εισχωρήσει στις ευρωπαϊκές κοινωνίες και επιβάλλει τις δικές του νόρμες και ήθη.»	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εξισλαμισμός της Ελλάδας και της Ευρώπης	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
22/08/2024 «Το σοβαρότατο μεθοριακό επεισόδιο της 20/7/24 στην περιοχή του Έβρου το οποίο είχε ως συνέπεια τον βαρύ τραυματισμό στελέχους της αστυνομίας, καταδεικνύει ότι το θέμα του μεταναστευτικού συνεχίζει να απειλεί την Εθνική μας ασφάλεια.»	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εθνική ασφάλεια	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
10/09/2024 «Όπως ήταν αναμενόμενο, μεταξύ των πραγματικών προσφύγων, παρεισέφρησαν και πολλές χιλιάδες φανατικών Μουσουλμάνων, εγκληματιών, διεθνών δολοφόνων, τρομοκρατών του ISIS, πρακτόρων ξένων δυνάμεων και διεθνών εξτρεμιστών.»	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εθνική ασφάλεια, εγκληματικότητα	Μη συνωμοσιολογικός λόγος

17/09/2024 «Η Κυβέρνηση αντί να ξεκαθαρίσει ότι δεν θα δεχτεί την μετεγκατάσταση κανενός παράνομου μετανάστη από την Γερμανία, ανακοινώνει την επέκταση του φράχτη στον Έβρο, για να δείξει ότι ενδιαφέρεται για την ασφάλεια των συνόρων μας.»	Ελληνική κυβέρνηση/κράτος	Δεν αναφέρεται σε συνέπειες	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
29/09/2024 «Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα παραμένει ο μεγάλος αριθμός λαθρομεταναστών που διαμένουν στην Κλειστή Ελεγχόμενη Δομή της Σάμου. [...] Η μεγάλη αυτή Δομή [...] δέχεται καθημερινά νέους λαθρομετανάστες, ενώ αρκετοί κάτοικοι τόνισαν πως είναι πολλά τα περιστατικά κλοπών και ζημιών που προκαλούνται στις γύρω περιοχές.»	Δεν αναφέρεται σε αιτίες	Εγκληματικότητα	Μη συνωμοσιολογικός λόγος
03/10/2024 «[Η κυβέρνηση] Αντί για μέτρα αποτροπής των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών εξαγγέλλει μέτρα διαχείρισης και αύξησης της χωρητικότητας των δομών φιλοξενίας.[...] Ρωτάμε: - Γιατί οι μουσουλμάνοι πρόσφυγες ή μετανάστες δεν πάνε σε ομόδοξες τους χώρες και κατευθύνονται στην Ελλάδα με την συνδρομή και της Τουρκίας; - Γιατί το Λιμενικό και η Αστυνομία δεν παίρνουν εντολή να διαφυλάξουν αποφασιστικά και με κάθε τρόπο την ασφάλεια των συνόρων μας;»	Τουρκία	Δεν αναφέρεται σε συνέπειες	Ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος
04/10/2024 «Η Ελληνική Κυβέρνηση	Ελληνική κυβέρνηση/κράτος,	Εθνική ασφάλεια	Ισχυρός υπαινικτικός

<p>επιτρέπει ακόμα την «επέμβαση» και «διαχείριση» του μείζονος προβλήματος στις ύποπτες ΜΚΟ (του Σόρος) με αντίληψη «ανοικτών συνόρων». 20 κίνδυνος αύξησης τρομοκρατικών χτυπημάτων εντός συνόρων, καθώς και η απειλή των ΧΟΥΘΙ για στοχοποίηση των ελληνικών εμπορικών πλοίων, είναι συνέπειες της επιλογής του Πρωθυπουργού, «περί σωστής πλευράς της ιστορίας.»</p>	<p>ΜΚΟ</p>		<p>συνωμοσιολογικός λόγος</p>
<p>23/10/2024 “Η Ελλάδα αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα από τη λαθρομετανάστευση και οι εξωθεσμικές κινήσεις μελών της κυβέρνησης ΝΔ προκαλούν ερωτηματικά και οργή στον ελληνικό λαό. Η αντιμετώπιση του λαθροεμποικισμού, σε συνδυασμό με το δημογραφικό πρόβλημα, είναι ζήτημα επιβίωσης του ελληνικού έθνους, ωστόσο άλλες δείχνουν να είναι οι κυβερνητικές μέριμνες.”</p>	<p>Δεν αναφέρεται σε αιτίες</p>	<p>Αλλοίωση πληθυσμού/εποικισμός</p>	<p>Ασθενής υπαινικτικός συνωμοσιολογικός λόγος</p>

ΠΗΓΕΣ

Ιστοσελίδες

<https://ekloges.ypes.gr>

<https://www.elliniki-lisi.gr>

<https://www.hellenicparliament.gr>

<https://manifesto-project.wzb.eu/>

www.nikh.gr

www.spartiates.gr

Πρακτικά ολομέλειας της Βουλής των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΟΓ', Δευτέρα 18 Δεκεμβρίου 2023
[es20231218.qxp Layout 1](#)

Πρακτικά ολομέλειας της Βουλής των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΟΔ', Δευτέρα 19 Δεκεμβρίου 2023
[es20231219 Layout 1](#)

Κείμενα

Βελόπουλος, Κυριάκος, *Η Ελλάδα Αιμορραγεί*, 3 Τόμοι, Κάδμος, Θεσσαλονίκη, 2000

Βελόπουλος, Κυριάκος, *Πολυπολιτισμός*, Κάδμος, Θεσσαλονίκη, 2001

Βελόπουλος, Κυριάκος, *Η Ελλάδα του 21^{ου} Αιώνα*, Κάδμος, Θεσσαλονίκη, 2009

Βελόπουλος, Κυριάκος, *Πριν το Τσουνάμι της Ελλάδας*, Κάδμος, Θεσσαλονίκη, 2014

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Babbie, Earl, *Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα*, Κριτική, Αθήνα, 2018

Barkun, Michael, *A Culture of Conspiracy*, University of California Press, Berkeley, 2013

- Βαρτζόπουλος, Ιωάννης, (επιμ.), *Ο πειρασμός του λαϊκισμού & οι περιπέτειες του λόγου*, Αρμός, Αθήνα, 2016
- Bernhard, Michael, Kreppel, Amie & De la Torre, Carlos (eds.) *Still the age of populism? Re-examining theories and concepts*, Routledge, Oxon, 2024
- Bratich, Jack, *Conspiracy Panics, Political Rationality and Popular Culture*, State University of New York Press, New York, 2008
- Byford, Jovan, *Conspiracy Theories, A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2011
- Camus, Renaud, *Le grand remplacement*, Reinharc, 2011
- Canovan, Margaret, *Populism*, Harcourt Bracy Jovanovich, New York, 1981
- Coady, David (ed.), *Conspiracy Theories, the philosophical debate*, Ashgate, Hampshire, 2006
- Γεωργιάδου, Βασιλική, *Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2008
- Γεωργιάδου, Βασιλική, *Η Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα 1965 – 2018*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2019
- Γεωργιάδου Β. & Μαυροπούλου Τ. Οι ψηφοφόροι της Άκρας Δεξιάς: η πρόκληση της επαναδιεκδίκησης τους από τα καθιερωμένα κόμματα, 2024 <https://athens.fes.de/gr/de-2/oi-psi-foforoi-tis-akras-dexias-i-proklisi-tis-epanadiekdikisis-toys-apo-ta-kathieromena-kommata.html>
- Eatwell, Roger & Goodwin, Matthew, *Εθνικολαϊκισμός, Η Εξέγερση Εναντίον της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2021
- Gentile, Emilio, *Φασισμός, Ιστορία και Ερμηνεία*, Ασίνη, Αθήνα, 2013
- Georgiadou V. The State of the Far-Right in Greece, 2019, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/athen/15846.pdf>
- Georgiadou, Vasiliki et al. *The Greek Party Landscape in 2023*, Λαμπρινή Ρόρη (επιμ.), Friedrich Ebert Stiftung, 2024, DOI: 10.17903/fes2024

- Georgiadou V. & Rori, L, Who votes for the far-right in Greece?, LSE, 2023, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2023/07/05/who-votes-for-the-far-right-in-greece/>
- Hainsworth, Paul (επιμ.), *Η Ακροδεξιά, Ιδεολογία, Πολιτική, Κόμματα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2004
- Hinton, L. Alexander, *It can happen here, White power and the rising threat of genocide in the US*, New York University Press, New York, 2021
- Hofstadter, Richard, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Harvard University Press, Cambridge, 1964
- Καρακατσούλη, Άννα, «*Το ζήφος του πνεύματος*», Βιβλίο, πολιτισμική ηγεμονία και άκρα δεξιά στην Ελλάδα μετά το 1974, Gutenberg, Αθήνα, 2024
- Kuhl, Stefan, *The Nazi Connection, Eugenics, American Racism and German National Socialism*, Oxford University Press, New York, 1994
- Mann, Michael, *Fascists*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
- Milza, Pierre, *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης, η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα*, Scripta, Αθήνα, 2004
- Mudde, Cas, *Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2011
- Mudde, Cas, *Η ακροδεξιά σήμερα*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2020
- Muller, J.W. (2022). What, if anything, do populism and conspiracy theories have to do with each other? *Social Research: An International Quartetly*, 89(3) 606-625
<https://doi.org/10.1353/sor.2022.0050>
- Oswald, Michael (ed.), *The Palgrave handbook of populism*, Palgrave Macmillan, Cham, 2022
- Πανταζόπουλος, Ανδρέας, *Ο αριστερός εθνικολαϊκισμός 2008-2013*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2013
- Πανταζόπουλος, Ανδρέας, *Ο Αριστερός Εθνικολαϊκισμός, Από την Αντιπολίτευση στην εξουσία*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2016
- Παππάς, Τάκης Σ., *Λαϊκισμός και κρίση στην Ελλάδα*, Ίκαρος, Αθήνα, 2015

- Pappas, Takis S., *Populism and Liberal Democracy, A Comparative and Theoretical Analysis*, Oxford University Press, Oxford, 2019
- Paxton, Robert O., *Η Ανατομία του Φασισμού*, Κέδρος, Αθήνα, 2006
- Payne, Stanley, *Η ιστορία του φασισμού*, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2000
- Pirro, A. & Taggart, P. (2023), Populists in power and conspiracy theories, *Party Politics*, 29(3) 413-423
- Popper, Karl, *Conjectures and Refutations*, Routledge, New York, 2002
- Ramsay, Robin, *Conspiracy Theories*, Pocket Essentials, Harpenden, 2006
- Ρόρη, Α. & Γεωργιάδου, Β., Οι εκλογές της 25^{ης} Ιουνίου και το σύνθετο μωσαϊκό της Άκρας Δεξιάς, Heinrich Böll Stiftung, 2023
- Rydgren, Jens (ed.), *The Oxford Handbook of the Radical Right*, Oxford University Press, New York, 2018
- Stanley, Jason, *Πώς λειτουργεί ο φασισμός*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2018
- Σταυρακάκης, Γιάννης, *Λαϊκισμός, Μύθοι, Στερεότυπα και Αναπροσανατολισμοί*, Ε.Α.Π., Αθήνα, 2019
- Taguieff, Pierre-Andre, *Θεωρίες Συνανομοσίας. Εσωτερισμός, Εξτρεμισμός*, Πόλις, Αθήνα, 2010
- Taguieff, Pierre-Andre, *Ο νέος εθνικολαϊκισμός*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2013
- Taguieff, Pierre-Andre, *Η ρεβάνς του εθνικισμού*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2021
- Ψαρράς, Δημήτρης, *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη, Η τηλεοπτική αναγέννηση της ελληνικής Ακροδεξιάς*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2010
- Ψαρράς, Δημήτρης, *Το μπεστ σέλερ του μίσους, Τα «Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών» στην Ελλάδα, 1920-2013*, Πόλις, Αθήνα, 2013